Makale Gönderim Tarihi : 14.08.2023 DOI: 10.33419/aamd.1480097
Makale Kabul Tarihi : 09.02.2024

BİR ASKER VE DİPLOMAT OLARAK İSMAİL HAKKI OKDAY

ÜMİT ÖZKAN*

ÖZ

Yakın tarihin askerî ve siyasi figürlerinden biri olan İsmail Hakkı Okday, 29 Ekim 1881'de Atina'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Berlin'de tamamladıktan sonra Ahmet Tevfik Paşa'nın Hariciye Vekilliğine atanmasıyla 1895'te İstanbul'a gelmiştir. Burada önce Galatasaray Sultanisi'ni sonra da Harbiye Mektebi'ni bitirmiştir. Bu süreçte İkinci Abdülhamit'in yaveran sınıfına seçilen İsmail Hakkı Bey, neredeyse her yıl bir üst rütbeye yükselme ve protokol görevlerini yerine getirme gibi bazı ayrıcalıklara sahip olmuş ancak II. Meşrutiyet'in ardından yürürlüğe giren Tasviye-i Rüteb kanunuyla bunları kaybetmiştir. Babasının teşvikiyle 1910'da başladığı Berlin Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun olan İsmail Hakkı Bey, bu okula devam ettiği sırada patlak veren Balkan Savaşları'na katılmak üzere İstanbul'a dönerek 1912'de Yanya Müstakil Kolordusu yaverliğine getirilmiştir. Bu görev onun ilk cephe deneyimi olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerineyse yaklaşık üç yıl boyunca İstanbul, Bağdat, Sofya ve Filistin'de karargâh subaylığı görevlerini yürütmüştür. Sultan Vahdettin'in büyük kızı Fatma Ulviye Sultan'la 1916'da hayatını birleştiren İsmail Hakkı Bey, 1918'in Ocak ayında kayınpederinin yaverliğine getirilerek yeniden protokol ağırlıklı görevler üstlenmeye başlamıştır. İzmir'in işgali üzerine başlayan Millî Mücadele'ye dışarıdan destek vermiş ve 1922'nin Ocak ayı sonlarına doğru Ankara hareketine katılmıştır. Her ne kadar belli bir süre kuşkuların gölgesinde kalsa da nisan ayında getirildiği 16. Tümen kurmay başkanlığı görevini Millî Mücadele sonuna kadar sürdürmüş ve

* Dr., MEB, Şehit Polis Mehmet Karacatilki Bilim ve Sanat Merkezi, Isparta/TÜRKİYE, umitozkan77@gmail.com.
ORCID: 0000-0002-8074-627X

gösterdiği yararlılıklardan ötürü iki İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Aynı yılın kasım ayında Yarbaylığa yükselen İsmail Hakkı Bey, 1925 yılı sonunda kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Bu tarihten itibaren 22 yıl daha Anvers, Moskova, Bari, Basra, Viyana, Pire ve merkez teşkilatlarında Başkonsolos olarak görevini sürdürmüş ve 1947 yılında emekli olmuştur. Hariciye Teşkilatı'na yaptığı katkılardan ötürü 1973'te ödüle layık görülen İsmail Hakkı Okday, 96 yaşında vefat etmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden belge analizinin kullanıldığı bu çalışmada, 1900-1947 yılları arasında İsmail Hakkı Okday'ın askerî ve diplomatik faaliyetleri, telif ve hatırat eserlerin yanında ağırlıklı olarak arşiv belgeleri ışığında tartışılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı ve Türk Tarih Kurumunda yer alan Osmanlıca belgeler latinize edilerek fişlenmiş, elde edilen bilgiler hatırat ve telif eserlerle tarihî hakikatler bağlamında karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 16. Tümen, Anvers, I. Dünya Savaşı, İsmail Hakkı Okday, Moskova, Viyana, Yanya Savunması.

ISMAIL HAKKI OKDAY AS A SOLDIER AND DIPLOMAT

ABSTRACT

Ismail Hakki Okday, one of the military and political figures of recent history, was born in Athens on October 29, 1881. After completing his primary and secondary education in Berlin, he came to Istanbul in 1895 when Ahmet Tevfik Pasha was appointed as the Minister of Foreign Affairs. Here, he graduated first from Galatasaray Sultanisi (High School) and then from the Military Academy. In this process, Ismail Hakki Bey, who was elected to the aide-de-camp of Abdulhamid II, had some privileges such as being promoted to a higher rank almost every year and fulfilling protocol duties, but these were lost with the Tasviye-i Rüteb law (law on the abolition of ranks) that came into force after the Second Constitutional Era. Ismail Hakki Bey, who graduated from the Berlin Military Academy as a staff captain, which he started in 1910 with the encouragement of his father, returned to Istanbul to participate in the Balkan Wars, which broke out while he was attending this school, and was appointed aide-de-camp of the Ioannina Independent Corps in 1912. This mission was his first front-line experience. After the outbreak of World War I, he served as a headquarters officer in Istanbul, Baghdad, Sofia and Palestine for approximately three years. Ismail Hakki Bey, who married Fatma Ulviye Sultan, the elder daughter of Sultan Vahdettin, in 1916, was appointed as his father-in-law's aide-de-camp in January 1918 and started to undertake protocol-oriented duties again. He gave external support to the War of Independence, which started after the occupation of Izmir, and joined the Ankara movement towards the end of January 1922. Although he was overshadowed by doubts for a certain period of time, he continued his duty as chief of staff of the 16th Division, to which he was appointed in April, until the end of the War of Independence and was rewarded with two Medals of Independence for his usefulness. Ismail Hakki Bey, who was promoted to Lieutenant Colonel in November of the same year, retired at his own request at the end of 1925. From this date on, he continued his duty as Consul General in Antwerp, Moscow, Bari, Basra, Vienna, Piraeus and central organizations for another 22 years and retired in 1947. Ismail Hakki Okday, who was deemed worthy of an award in 1973 for his contributions to the Foreign Affairs Organization, passed away at the age of 96. In this study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used, İsmail Hakkı Okday's military and

diplomatic activities between 1900 and 1947 were discussed mainly in the light of archival documents, as well as copyrighted works and memoirs. In this context, the Ottoman documents in the Republic of Türkiye Presidency State Archives Directorate Ottoman Archives, the Republic Archives, the Ministry of Foreign Affairs Turkish Diplomatic Archives, the Ministry of National Defense General Directorate of Management Services Archives Department and the Turkish History Association were Latinized and filed, and the information obtained was recorded. It was interpreted by comparing memoirs and copyrighted works in the context of historical facts.

Keywords: İsmail Hakkı Okday, Ioannina Defense, World War I, 16th Division, Antwerp, Moscow, Vienna.

GİRİŞ

Osmanlı toplumunda hiçbir kuşak, son dönemdeki seksenler kuşağı kadar tarihe yön vermemiştir. Onları bu ölçüde etkili kılan şey, 1912-1922 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlarda, özellikle de Millî Mücadele'de oynadıkları rollerdi. Bu durum, rollerinin önem derecesiyle orantılı şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve teşkilatlanmasında onlara fırsatlar da sundu. Genel olarak hiyerarşik yapının tepesindekiler bu teşkilatlanmada merkezde yer alırken diğerleriyse çevrede yer işgal etti. İsmail Hakkı Okday askerlik mesleğindeki 22 yıllık deneyimine rağmen Millî Mücadele'ye nispeten geç katılan biri olarak yeni devletin teşkilat yapısında çevredekiler arasında yer aldı. Kariyerinin son 22 yılında Dışişleri Bakanlığına bağlı bir diplomat olarak çeşitli ülkelerde görev yaptı.

Şüphesiz seksenler kuşağından öncü kişilerin tarihte oynadıkları askerî ve siyasi rollerin ortaya çıkarılması ya da aydınlatılması bakımından tarihçilere önemli görevler düşmektedir. *Türk İstiklâl Harbi* serisindeki biyografik eserler, çeşitli makaleler, hatırat eserler, biyografi çalışmaları ve tezlerde bunların çoğuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Ancak İsmail Hakkı Okday için aynı şeyi söyleyebilmek pek mümkün değildir. Kendisiyle ilgili akademik çalışmaların nitelik ve nicelik olarak yeterli olmaması[1] ve kimi çalışmalarda bazı hatalara rastlanması[2] İsmail Hakkı Okday'ı konu alan çalışmaların yeniden ele alınmasını gerekli hâle getirmiştir.

Öncelikle söz konusu eksiklerin giderilmesi için kaleme alınan bu çalışmayla İsmail Hakkı Okday'ın yer aldığı savaşlarla Millî Mücadele Dönemi'nde

---

1 İsmail Hakkı Bey'in faaliyetlerini ele alan çalışmalarla ilgili bk. İsmail Hakkı Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1975; Şefik Okday, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor**, Sema Matbaacılık, İstanbul 1988; Süleyman İnan, "Son Osmanlı Damatlarının Millî Mücadele'yle İlişkileri", **Erdem**, S 61, 2011.

2 Bu kaynakların ilkinde, Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılan komutanlar arasında İsmail Hakkı Okday'a yer verilmiştir. Bk. **Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007, s.79. Diğer bir kaynakta da 16. Tümen kurmay başkanı olarak İsmail Hakkı Berkok gösterilmiştir. Bk. Nusret Baycan, "Büyük Taarruz'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargâh Subayları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XIX, S 26, s.368. Ayrıca İsmail Hakkı Okday, II. İnönü Muharebesi, Aslıhanlar-Dumlupınar Muharebesi, Eskişehir-Kütahya Muharebeleri ve Sakarya Meydan Muharebesine katılan subaylar arasında gösterilmiştir. Rıdvan Bal, **Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006, s.58-60.

oynadığı rolleri ortaya koymak ve diplomatik faaliyetlerini aydınlatmak amaçlanmıştır. Bunun için; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı ve Türk Tarih Kurumundan (TTK) elde edilen Osmanlıca belgeler, tarihsel metodolojiye uygun olarak Latinize edilerek fişlenmiş; elde edilen bilgiler dönemin şartları ve tarihî hakikatler bağlamında tahlil edilerek yorumlanmıştır.

I. İsmail Hakkı Bey'in Ailesi, Çocukluk ve Gençlik Yılları

İsmail Hakkı Bey, 29 Ekim 1881'de Atina'da dünyaya gelmiştir[3]. Osmanlı Devleti'nin Atina elçiliği görevinde bulunan Ahmet Tevfik Paşa[4] ve İsviçreli Elisabeth Tschumi'nin[5] dört çocuğundan biri olan İsmail Hakkı Bey'in erken çocukluk yılları Atina'da geçmiştir. Bu süreçte Victoria isimli Yunan asıllı bir dadıdan terbiye alarak Rumca öğrenmiş; babasının 1885-1895 yılları arasındaki Berlin Büyükelçiliği sırasında eğitim aldığı okullarda da Almanca ve Fransızcasını geliştirmiştir[6]. Böylece henüz on dört yaşına geldiğinde üç dil bilen entelektüel bir genç olmuştur. Buna karşın o ve kardeşleri, muhtemelen çoğu durumda bürokratik hayat tarzının belirlediği bir çerçevede çocukluklarını yaşamıştır.

Ahmet Tevfik Paşa'nın 1895 yılında İstanbul'a çağrılarak Hariciye Nazırlığına atanması, aile bireylerinin hayatında önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu durumdan en çok etkilenenlerse İsmail Hakkı ve

---

3 **TTK**, **TP**, Kutu No:12, Gömlek No:19.

4 Soyu aslen Kırım hanlarından Mengli Giray'a dayanan Ahmet Tevfik Paşa, 11 Şubat 1843'te İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası, Osmanlı ordusunda süvari ferikliğine kadar yükselmiş olan İsmail Hakkı Paşa, annesiyse Gülşinas Hanım'dır. Doğumundan çok kısa bir süre sonra annesini kaybeden Ahmet Tevfik'in yirmili yaşlara kadar eğitimiyle bizzat halası ilgilenmiştir. Yeğenini Batılı bir yaşam tarzı çerçevesinde yetiştirerek Fransızca başta olmak üzere birçok dili öğrenmesini sağlamıştır. Bu eğitim tarzıyla Ahmet Tevfik, çok genç yaşta atılacağı diplomatlık görevine hazır hâle gelmiştir. Bk. Orhan Koloğlu, **Son Sadrazam Millî Mücadele Taraftarı Ahmet Tevfik Paşa**, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s.11-12.

5 İsviçre'nin Wolfisberg kasabasında 24.06.1859'da doğmuştur. Oldukça eski bir geçmişe sahip bir ailenin üyesi olan Elisabeth Tschumi, Almanca ve Fransızcaya hâkimiyeti sayesinde genç yaşta o dönem çok popüler olan çocuk bakıcılığına yönelmiştir. Bu amaçla Atina'ya yerleşen Tschumi, kısa süre sonra Ahmet Tevfik Paşa'yla hayatını birleştirmiştir. Bk. Şefik Okday, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Ata Ofset, İstanbul 1986, s.13.

6 Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.3. İsmail Hakkı Okday, Berlin'de 1895 yılına kadar Fransız Lisesinde eğitim görmüştür. Bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 9.

Ali Ulvi kardeşler olmuştur. Hayatlarında ilk kez İstanbul'a gelmiş olan iki kardeş, özel hocalardan bir yıla yakın Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri almış ve mükemmel Fransızcaları dolayısıyla 1896'da Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'ne kaydolmuşlardır. Daha sonra girdikleri Harbiye Mektebi sırasında da II. Abdülhamit'in yaveran sınıfına seçilmişler ve dört yıl sonra bu okuldan mezun olmuşlardır[7]. Yaveran sınıfından subay olmaları, onlara neredeyse her yıl bir üst rütbeye yükselme gibi bir ayrıcalığı da sunmuştur[8].

Tablo 1: İsmail Hakkı Bey'in Tekaüd Belgesi. (MSB Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivi)

S	Rütbe	Terfi Tarihleri
1	Mülazım-ı Sani (Teğmen)	20 Kanunusani 315 (20 Ocak1899)
2	Yüzbaşı	20 Kanunusani 317 (20 Ocak 1901)
3	Kolağası	2 Kanunusani 318 (2 Ocak 1902)
4	Binbaşı	19 Teşrinisani 319 (19 Ekim 1903)
5	Kaymakam	3 Teşrinisani 320 (3 Ekim 1904)
6	Miralay	26 Teşrinisani 323 (26 Ekim 1907)

İsmail Hakkı ve Ali Nuri Bey'in ayrıcalıkları bununla da sınırlı kalmamış; Harp Okulu'ndan mezuniyetlerini izleyen altı yıla yakın bir süre askerlik hayatından uzak bir dönem geçirmişlerdir. Önemli bir dizi açılışın yanında Almanya ve İspanya'daki kraliyet düğünlerine[9] katılarak çok sayıda nişana da sahip olan[10] iki kardeşin masalsı hayatı, İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yürürlüğe giren Tasviye-i Rüteb-i Askeriye kanunuyla[11] alt üst

7 İsmail Hakkı Bey'in eğitim aldığı kurumlarla ilgili bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 18; **TTK**, **TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 9.

8 Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.4-7. Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı belgelerinden Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Tekaüd (Emeklilik) Belgesindeki terfi bilgileri Şefik Oktay'ın kitabındakilerle tam örtüşmez.

9 **BEO**, 2575/193054, Hicri 9 Muharrem 1323; **BEO**, 2817/211272, Hicri 6 Muharrem 1324.

10 Bu süreçte İsmail Hakkı Bey; İspanya Meziyet-i Askeriye Nişanı, Mecidiye Nişanı, Altın Liyakat Nişanı ve Prusya Kırmızı Kartal Nişanı gibi nişanlar almıştır. Bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 6.

11 Bu kanun II. Abdülhamit döneminde ordu personelinin seçimi ve bir üst rütbeye yükselmelerindeki usulsüzlüklerden kaynaklanan karmaşa ve huzursuzluklara son vermek için 25 Temmuz 1908'de kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sinan Yıldırım, **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'ndan Günümüze Rütbe Terfi Sistemi**, T.C. Harp

olmuştur. Hâlihazırda Miralaylığa kadar yükselmiş bulunan kardeşler, kanun yürürlüğe girer girmez üsteğmenliğe düşürülmüştür.

Tablo 2: İsmail Hakkı Bey'in 2. Abdülhamit'in yaverliği sırasında aldığı madalya ve nişanlar. (TTK Arşivi)

S	Aldığı Madalya ve Nişanlar	Yıl
1	Maan-Hicaz hattının resmî açılışı dolayısıyla Gümüş Sanayi Madalyası.	1320 (1904)
2	Prusya Kron Nişanının İkinci Rütbesi.	1321 (1905)
3	İspanya Meziyeti Askeriye Nişanının İkinci Rütbesi	1322 (1906)
4	Mecidiye Nişanının İkinci Rütbesi	
5	Altın Liyakat	
6	İtalya Sen Koris Lazar Nişanının İkinci Rütbesi	1323 (1907)
7	Prusya Kırmızı Kartal Nişanının İkinci Rütbesi	1324 (1908)

Bununla birlikte Meşrutiyet'in yeniden ilanı sonrası yaşanan baş döndürücü gelişmeler, Ahmet Tevfik Paşa'nın birtakım arayışlara girmesine sebep olmuştur. Özellikle İstanbul'da patlak veren 31 Mart Olayı'nın ortaya çıkardığı çalkantılar bu süreci daha ciddi ele almayı gerektirmiştir. Çünkü Paşa kısa bir süre yürüttüğü sadrazamlık görevinden istifa ederek Londra elçiliğine atanmıştı. Oğullarının gösterişli hayatlarından sıyrılarak gerçek yaşamla yüzleşmelerini, kurmaylık eğitimi alarak mesleki açıdan kendilerini geliştirmelerini ve İstanbul'da artış gösteren asayiş sorunları karşısında can güvenliklerini sağlamayı amaçlıyordu. Bu gerekçelerle İsmail Hakkı ve Ali Nuri'yi 1910'un sonlarına doğru Berlin Harp Akademisi'nde eğitim almak üzere Almanya'ya gönderdi[12].

Çocukluk yıllarını Almanya'da geçirmelerine ve ana dilleri Almanca olmasına rağmen İsmail Hakkı Bey ve kardeşi, akademi eğitimlerini birtakım zorlukların gölgesinde sürdürdü. Onlar bir taraftan kurmaylık eğitimi alırken diğer taraftan da Alman İmparatoruna bağlı hassa kuvvetlerinden İkinci Dragon Alayı'nda görev yapıyordu. Maaşlarının ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalması da ekonomik olarak kardeşleri zorlamaktaydı. Üstelik

Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s.56-61.

12 **BOA**, **İ.AS**, 77/21.

rütbelerine oranla çok fazla nişan ve madalyaya sahip oluşları, kimi üst düzey Alman komutanlar arasında rahatsızlıklara yol açmıştı. Buna karşın iki kardeş bir yıl boyunca bu zorluklara bir şekilde göğüs germeyi başarmış ancak 1912'nin sonlarına doğru Balkanlar'da yaşanan gelişmeler üzerine izin alarak İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır[13].

II. İsmail Hakkı Bey'in Balkan Savaşlarına Katılması

Rusya'nın kışkırtmasıyla 30 Eylül günü Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan'ın seferberlik ilanına Osmanlı Devleti'nin 1 Ekim'de karşılık vermesi üzerine[14] iki kardeş, resmî makamlardan gerekli izinleri alarak 5 Ekim'de Almanya'dan ayrıldı[15]. İsmail Hakkı Bey İstanbul'a döndükten sonra Yanya Müstakil Kolordusu Erkân Yaverliği görevine atanarak[16] buraya hareket etti. Esat Paşa'nın[17] emrindeki kolordu, başlangıçta Selanik merkezli İkinci Ordu Komutanlığına bağlı bir tümen olsa da seferberlik sonrası kolorduya dönüştürülmüştü. Kolordunun çoğunluğu Arnavut askerlerden oluşuyordu ve bunların bir kısmının daha mücadeleler başlamadan cepheden kaçmaları önemli bir boşluk yaratmıştı. Bu olumsuz durum, zor şartlarda Anadolu'dan gelebilen Türk askerlerce giderilmeye çalışıldı. Ancak imkânsızlık ve yokluk nedeniyle bu askerlerin büyük bölümü açlıktan savaşamaz duruma gelmişti[18].

Bunun yanında Yanya'nın coğrafi ve demografik özellikleri şehrin savunması veya ele geçirilmesi bakımından birtakım avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmiştir. Söz gelimi; yüksek sıradağlar arasında ve denizden

---

13 Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.28-35.

14 **Balkan Harbi Kronolojisi**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.9.

15 Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.34-35.

16 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'a ait Nasp Belgesi. Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden 12 Aralık 2022'de temin edilmiştir. Ayrıca bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 6.

17 Askerî kariyeri başarılarla dolu olan Esat Paşa, 18 Kasım 1862'de Yanya'da dünyaya gelmiştir. Harp Okulu ve Akademisini birincilikle bitirdikten sonra yaklaşık dört yıl boyunca Berlin Harp Akademisi'nde eğitimini sürdüren Esat Paşa Almanca, Fransızca ve Rumca biliyordu. Ayrıntılı bilgi için bk. **Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.63-66.

18 **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s.32; İ. H. Okday, **a.g.e**., s.39-40. Ayrıca bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 18, Gömlek No: 5.

yüzlerce metre yükseklikteki Yanya Gölü'nün kıyısında yer alan şehir[19] müstakil kolordunun burayı savunmasını kolaylaştırırken Yunan ordusunun ele geçirmesini zorlaştırıyordu. Nüfus olaraksa tam tersi bir durum söz konusuydu. Yaklaşık 25.000 kişinin yaşadığı Yanya şehrinin büyük çoğunluğunu Rum, Rumlaşmış Arnavut ve Ulahlar oluşturuyordu. Buna bağlı olarak şehirde ağırlıklı konuşulan dil de Rumcaydı. Doğal olarak bu durum Hristiyanlarla neredeyse aynı orana sahip olmalarına rağmen Müslümanların çoğunun kimliklerini yitirmelerine sebep olmuştu. Bu da şehri elinde tutmak isteyen Türk tarafı için önemli bir handikaptı.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden göreve getirilen Alman Generali Von Der Goltz, söz konusu dezavantajlar karşısında Yanya'nın tahkim projesini ortaya attı. Paşa, Epir savunması için büyük öneme sahip olan şehrin bir askerî üs hâline getirilmesini planlıyordu. Projeye göre Yanya şehri dört tahkimat bölgesine ayrılacak ve her birinde batarya mevzileri, siperler, irtibat hendekleriyle çok sayıda kışla ve depo inşa edilecekti. Ancak Kurmay Yarbay Ahmet Tevfik başkanlığındaki bir komisyon tarafından 1910 yılı ortalarına doğru başlayan ve iki yılı aşkın bir süre devam eden proje; zaman, insan kaynakları, zorlu tabiat şartları ve komisyondaki yüksek rütbeli bir Alman subayın ihaneti gibi nedenlerle amacına ulaşamamıştır[20].

İsmail Hakkı Bey, bu şartlarda yaklaşık beş ay boyunca Manulasa, Lüzeç, Dristinik ve Aydonat gibi muharebelerde yer almıştır. Her ne kadar Yanya Kolordusu'na bağlı birlikler bu muharebelerde büyük yenilgiler almamış olsa da ağır kış şartları, imkânsızlıklar, Arnavut askerlerin cepheyi terk etmeleri ve gerekli desteğin sağlanamaması yüzünden Yunan Epir ordusu karşısında bir varlık da ortaya koyamamıştır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Yunan komutanı Prens Konstantin'in 30 Ocak 1913 tarihinde Yanya Kolordusu'nun teslimine yönelik teklifiyse Esat Paşa tarafından kesin şekilde reddedilmiştir. İsmail Hakkı Bey, kusursuz Fransızca ve Rumcasıyla Esat Paşa'nın cevabına son şeklini vererek şubat ayının başında Prens Konstantin'e iletilmesini sağlamıştır[21]. Doğal olarak bu durum iki tarafın mücadelelerini yeniden alevlendirmiştir.

---

19 **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s.62-63.

20 **Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s.63-70.

21 **A.g.e.**, s.99-121. Ayrıca bk. İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.120-121.

Genç üsteğmenin Yanya savunmasındaki son görevi, böylesi zor şartlarda Triyeste'de bulunan bir depodaki silah ve mühimmatın acil şekilde Türk birliklerine ulaştırılması olmuştur. Bunun için İsmail Hakkı Bey, Siegfried Wolter takma adlı Avusturya vatandaşı bir gazeteci olarak refakatindekilerle önce Adriyatik Denizi'ndeki ablukayı yararak Brindizi veya Otranto üzerinden farklı ulaşım vasıtalarını kullanarak İstanbul'a gidecek ve şifreli raporu Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya iletecekti. Ardından gerekli on bin altını alarak Triyeste'ye dönecek ve bir gemiye yüklenmiş silah ve mühimmatı yine ablukayı yararak Avlonya Limanı'ndan karaya çıkaracaktı. Şayet gerekmesi durumunda bu taburun kuzeydeki muhasara hattını yarma girişimine dâhil olacak ve Garnizon komutanına teslim ettikten sonra da karargâhtaki görevine dönecekti[22].

Kale kumandanı Yarbay Vehib Bey tarafından verilen ve kâğıt üzerinde bile imkânsız gibi görünen bu emir üzerine İsmail Hakkı Bey, 4 Mart 1913'te refakatindekilerle yola çıkmış ancak Avlonya'ya ulaştığı yolculuğunun ikinci gününde Yanya Kalesi'nin Yunan ordusunun eline geçtiğini öğrenmiştir. Her ne kadar bu durumda emrin ifasının bir anlamı kalmamış olsa da farklı güzergâhlar üzerinden haziran ayının ilk günlerinde ulaştığı İstanbul'da şifreli raporu Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya iletmeyi başarmıştır[23]. Bir süre sonra Gelibolu Umumi Kuvvetler Komutanlığı'na atanmış ve Balkan Harbi'nde gösterdiği yararlılıklardan ötürü iki sene kıdem zammıyla taltif edilmiştir[24].

III. İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri

Avusturya-Macaristan Veliahtı Ferdinand'ın Saray Bosna ziyareti sırasında öldürülmesini izleyen günlerde İtilaf ve İttifak blokları arasında tırmanan gerilimin savaşa dönüşmesi, Osmanlı Devleti'ni 2 Ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilanına zorlamıştır. Bunun üzerine Avrupa'nın birçok ülkesinde görev yapan sivil ya da askerî görevli İstanbul'a dönmüştür. Bunlardan biri de Berlin Harp Akademisi'nde süvari sınıfındaki öğrenimini tamamlayarak mezun olan ve Alman ordusunda çeşitli görevlerde bulunmuş İsmail Hakkı Bey'di. Genç üsteğmen, I. Dünya Savaşı sırasında yaklaşık üç buçuk yılı aşkın

22 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.147-149.
23 **A.g.e.**, s.149-179.
24 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

bir süreyle çeşitli karargâhlarda kurmay subaylık görevlerini yerine getirmiştir[25].

Bunlardan ilki, Karadeniz Boğazı'nda bulunan Anadolu Feneri'nde görevli bir Alman istihkâm yüzbaşının tercümanlığını yapmak olmuştur. Seferberlik ilan ettiği aynı günde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması imzalaması[26] çok sayıda üst rütbeli Alman subayın Osmanlı ordusunun çeşitli birimlerinde görev almasına kapı aralamış ve Almanca bilen Türk subayların bu birimlerde görev yapmaları kritik bir hâl almıştır. Buna rağmen İsmail Hakkı Bey'in, askerî teamüllere aykırı olduğu gerekçesiyle yaptığı girişimler sonuç vermiş, önce Amiral Friedrich Von Kühlwetter, ardından yerine geçen Victor Reclam Paşa'nın yaveri ve kurmay subayı olmuştur[27]. Bu aşamada Alman İmparatoru tarafından 4 Haziran 1915'te Demir Salip Nişanıyla ödüllendirilmiştir[28].

İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı'nda getirildiği bir diğer görev, 4 Ağustos 1915'te atandığı 6. Ordu Erkân-ı Harbiyesidir[29]. Burada da Von Der Goltz Paşa'nın yaveri ve kurmay subaylığı görevini üstlenmiştir. Aslında bu görevi kısa süre öncesine kadar kardeşi Ali Nuri Bey yerine getiriyordu. Ancak Çanakkale Cephesi'ndeki bir teftiş sırasında yakalandığı ağır bir barsak hastalığı nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kalmış ve bunun üzerine yüzbaşı İsmail Hakkı Bey söz konusu göreve tayin edilmiştir[30]. Karargâh, 15 Kasım 1915'te İstanbul'dan hareket etmiş ve yaklaşık üç haftalık zorlu bir yolculuğun ardından Bağdat'a ulaşarak görevini devralmıştır[31].

Geniş bir sorumluluk alanına sahip olan 6. Ordu'ya, İran'da faaliyet gösteren Ali İhsan Paşa'ya bağlı bir Türk kolordusuyla, Alman Misyonu adlı özel bir birlik de bağlıydı. Von Der Goltz Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan günler önce Alman Genelkurmayından İran'da İngiltere ve Rusya aleyhine faaliyet gösteren Alman birlikleriyle ilgili özel emirler almıştı[32]. Muhtemelen bu nedenle İran'la ilgili görevlerini yerini getirirken maiyetindeki Alman

---

25 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Tekaüd Belgesi.
26 Kemal Arı, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997, s.18.
27 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.186-196. Ayrıca bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 6.
28 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.
29 **A.g.k.**
30 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.240-242.
31 Arı, **a.g.e.**, s.186-190.
32 **A.g.e.**, s.186.

subaylarıyla çalışmayı ve Türk subaylarını Hanikin denilen bir sınır şehrinde bırakmayı tercih etmişti[33]. İsmail Hakkı Bey Irak Cephesi'nde yaklaşık altı ay görev yapmış; 16 Aralık 1915'te Muharebe Gümüş Mükâfat Madalyası, 20 Aralık 1915'te Harp Madalyası ve 26 Mart 1916'da ise Dördüncü Sınıf Kırmızı Kartal Nişan Kılıcıyla taltif edilmiştir[34].

Osmanlı veliahtı Vahdettin'in büyük kızı Fatma Ulviye Sultan'la yapacağı düğün hazırlıkları nedeniyle Harbiye Nezareti'nden izinli olarak nisan ayı başlarında Irak'tan ayrılan İsmail Hakkı Bey, yaklaşık beş ay boyunca herhangi bir göreve atanmamıştır[35]. 19 Ağustos 1916 tarihindeki düğününden kısa bir süre sonra da Eylül 1916'da 2. Bulgar Ordusu karargâhında 5. Fırka haber zabitliği görevine tayin edilmiştir[36]. Burada hem 2. Bulgar Ordusu'nun Fransızca yazılı emirlerini Almanca ve Türkçeye çevirmek hem de İstanbul'dan yazılan emirleri General Todoroff'a iletmekle sorumlu olmuştur. Ancak Todoroff'un bir teftiş ziyareti sırasında Alman Kurmay Subay Von Schweidnitz ile geçirdikleri bir kaza sonucu yaralanarak Sofya Askerî Hastanesi'nde tedavi altına alınmış ve bir süre sonra İstanbul'a dönmüştür[37].

Burada 21 Kasım 1916 tarihinde Genel Karargâh Birinci Şubesi'nde yeni görevine başlayan İsmail Hakkı Bey, çok kısa bir süre sonra da I. Dünya Savaşı'nda ilk kez kullanılmaya başlayan kimyasal silahlarla ilgili çalışmalara katılmak üzere Berlin'e gönderilmiştir[38]. Yaklaşık dört aylık bir sürenin ardından 12 Mart 1917'de eğitimini tamamlayan İsmail Hakkı Bey, 19. Tümen erkânı harbiyesindeki bir aylık görevinin ardından 8 Mayıs 1917'de 1. Ordu emrine atanmış ve 23 Eylül 1917 tarihinde de İkinci Osmanlı Nişanıyla taltif edilmiştir[39].

33 İ. H. Okday, **a.g.e.**, s.244.
34 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.
35 İsmail Hakkı Bey İstanbul'a döndükten sonra Birinci Ordu Harekât Şubesi kısım amirliğine atandığını ve bu görevini sürdürüyorken Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'da Sultan Reşat'ı ziyaret ettiğini hatıratında yazmıştır. Bu ziyaretin 15 Ekim 1917'de gerçekleştiği göz önüne alınırsa, İsmail Hakkı Bey'in tarihî bir yanılgıya düştüğü söylenebilir. Bk. İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.306.
36 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi. Ayrıca bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 20, Gömlek No: 50.
37 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.319-323.
38 **TTK**, **TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 21.
39 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

İsmail Hakkı Bey, I. Dünya Savaşı'ndaki son cephe görevine 8 Ekim 1917'de getirilmiştir[40]. Ancak Filistin ve çevresinde mücadele eden 8. Ordu'ya tayini yalnızca kendisini değil, aynı zamanda bu ordunun kurmay başkanı Asım (Gündüz) Bey ve komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa'yı da oldukça şaşırtmıştır. Çünkü yönetimleri altındaki ordu, piyadelere dayalı olduğu için, bir süvari subayının görevlendirilmesi olağan dışı bir gelişmeydi. Üstelik tezkeresinde cephe önünde mücadele etmesiyle ilgili emrin bulunması, Enver Paşa ile arasında yaşanmış muhtemel bir sorunun varlığına işaret ediyordu. Buna rağmen İsmail Hakkı Bey, Cevat Paşa tarafından ordunun harekât şubesi müdür yardımcılığına getirilerek burada iki Alman subayı ile çalışmış[41] ve 23 Ekim 1917'de Üçüncü Sınıf Kılıçlı Kordon Nişanıyla taltif edilmiştir[42].

Böylece İsmail Hakkı Bey, I. Dünya Savaşı'nın başlarından itibaren Bulgar 2. Ordusu dışındaki bütün görevlerini Alman subay veya generallerin yanında gerçekleştirmiş oldu. Balkanlar, Irak ve Filistin gibi farklı coğrafyalardaki cephelerde karargâh subayı olarak mücadele etti. Ayrıca kimyasal silahların yanında Berlin Harp Akademisi'nde aldığı istihbarat ve topoğrafya eğitimi, mesleki açıdan önemli kazanımlar elde etmesini sağladı. Tüm bunlar sonradan katılacağı Millî Mücadele için yabana atılmayacak tecrübeler demekti. Yaklaşık üç buçuk aylık son görevinin ardından 21 Ocak 1918'de Osmanlı saltanatının varisi Vahdettin'in yaverliğine atanarak İstanbul'a döndü. 25 Şubat'tan geçerli olmak üzere hizmetleri karşılığı bir sene kıdem zammı aldı[43].

Tıpkı 2. Abdülhamit döneminde olduğu gibi yeniden yaveran sınıfına dâhil oldu ve ağırlıklı olarak protokol hizmetlerinin yerine getirilmesinden sorumlu oldu. Bu bağlamda ilk olarak Bavyera prensine saltanat nişanının takdimi için seçilen komisyonda yer alarak Münih'e gönderildi[44]. Almanya imparatoru tarafından 28 Nisan 1918'de Altıncı Sınıf Demir Salip Nişanıyla taltif edildi. Birkaç hafta sonra Avusturya İmparatorunun Dersaadet'i ziyareti sırasında Üçüncü Sınıf Demir Taç Nişanı ve Kırmızı Yeşil Kurdeleli Fredrich Salip

40 **Aynı yer**.
41 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.326-335.
42 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.
43 **A.g.k.**
44 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.344-347.

Nişanları takdim edildi. Sultan Vahdettin'in padişah olmasının ardından 14 Temmuz 1918'de padişah yaverliğine getirildi[45].

Aynı ayın sonlarına doğru binbaşılığa terfi ederek sırasıyla 1 ağustosta Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası ve 15 ağustosta da Kılıçlı Birinci Mecîdî Nişanıyla taltif edildi. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki saltanat değişimini müttefik devletlere tebliğ etmekle görevli komisyonda yer aldı[46]. Bu bağlamda heyet; Alman İmparatoru II. Wilhelm, Avusturya-Macaristan İmparatoru Şarl ve son olarak Bulgar Kralı Ferdinand'a Vahdettin'in padişahlık makamına gelişini tebliğ ederek eylül ayının sonlarına doğru İstanbul'a döndü[47]. Bu, İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı sürecinde üstlendiği son görev olacaktı.

Tablo 3: İsmail Hakkı Bey'in I. Dünya Savaşı sırasında aldığı madalya ve nişanlar.

S.	Aldığı Madalya ve Nişanlar	Yıl
1	Alman Demir Salip Nişanı	4 Haziran 1915
2	Muharebe Gümüş Mükâfat Madalyası	16 Aralık 1915
3	Harp Madalyası	20 Aralık 1915
4	Alman Dördüncü Sınıf Kırmızı Kartal Nişan Kılıcı	26 Mart 1916
5	İkinci Osmanlı Nişanı	23 Eylül 1917
6	Alman Üçüncü Sınıf Kılıçlı Kordon Nişanı	23 Ekim 1917
7	Altıncı Sınıf Demir Salip Nişanı	28 Nisan 1918
8	Üçüncü Sınıf Demir Taç Nişanı ve Kırmızı Yeşil Kurdeleli Fredrich Salip Nişanı	Mayıs 1919
9	Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası	1 Ağustos 1915
10	Birinci Mecîdî Nişanı	15 Ağustos 1915

IV. Millî Mücadele Yıllarındaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, müttefikleriyle yenik ayrıldığı I. Dünya Savaşı'nın ardından 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Her ne kadar bu antlaşmayla savaşın yaralarının sarılacağına dair Türk kamuoyunda beklentiler olsa da durumun böyle olmadığı kısa sürede ortaya çıkmıştır.

45 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.
46 **A.g.k.**
47 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.356-368.

İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Osmanlı Devleti'nin stratejik bölgelerini işgal etmesiyle orantılı olarak, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerinde de artış olmuştur. Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a ayak basmasıyla, Kuva-yı Milliye tek merkezden yönetilen bir yapı hâline gelmeye başlamıştır. Millî Mücadele denilen ve üç yıldan fazla devam eden bu süreçte İsmail Hakkı Bey, 1922 yılı başlarına kadar Sultan Vahdettin'in maiyetinde bir kurmay subay olarak Osmanlı sarayında görev yapıyordu[48].

Buna rağmen söz konusu süreç boyunca Millî Mücadele yanlısı girişimlerde bulunmaktan çekinmemiştir. Söz gelimi Mustafa Kemal Paşa Samsun'a hareket etmek üzereyken Bandırma vapuruyla ilgili bir istihbaratı kendisine ileterek gerekli tedbirleri almasını sağlamıştır[49]. Bununla birlikte Damat Ferit Paşa'nın Millî Mücadele aleyhinde bir ordu kurmaya çalıştığını Sultan Vahdettin'e bizzat iletmiştir[50]. Ayrıca askerî müşavir sıfatıyla bulunduğu Londra Konferansı sırasında İstanbul hükûmetinin sergileyeceği tutumu Büyük Millet Meclisi hükûmetiyle paylaşarak[51] ortak hareket edilmesine yönelik adımlar atmıştır. Kısaca İsmail Hakkı Bey, görünürde sarayda çalışan ancak aklı ve gönlü Ankara'da olan bir subaydı[52]. Özellikle Yunan işgallerinin genişlediği dönemden itibaren de Millî Mücadele'ye katılma konusunda büyük bir istek duymuştu[53].

Ne var ki İsmail Hakkı Bey, Sultan Vahdettin'in birinci yaveri durumundaydı ve büyük kızı Ulviye Sultan'la evliydi. Gerçi nikâhlı olduğu dönemde de kayınpederi Vahdettin'in bilgisi dâhilinde eşine haber vermeden Irak Cephesi'ne gitmişti. Ancak o zamanki şartlar gereği bu mazur görülebilecek bir durumdu. Çünkü İsmail Hakkı Bey, sadece Osmanlı ordusunun bir subayı olarak devletin bağımsızlığı için İstanbul'dan ayrılmamış, aynı zamanda geleceğin Osmanlı padişahı ve Müslümanların halifesi adına mücadele etmek için de gitmişti. Dolayısıyla bu durumun açıkça farkında olan Ulviye Sultan,

---

48 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

49 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.437-38. Mustafa Kemal Paşa da bu gelişmeyi doğrulamıştır. Bk. Falih Rıfkı Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, İstanbul 1998, s.140-142.

50 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.250-251.

51 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.432.

52 Ümit Özkan, **Millî Mücadele'de Kırım Türkler (1919-1922)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2022, s.138.

53 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.249.

bu habersiz gidişi çok da büyütmedi[54]. Ancak İsmail Hakkı Bey'in Ankara'ya geçmesi durumunda aynı hoşgörüyü sergilemeyeceği de açıktı.

Ankara'ya katılma noktasında İsmail Hakkı Bey'i zorlayan başka gerekçeler de yok değildi. Her ne kadar Millî Mücadele yanlısı çizgisiyle bilinse de Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın babalık hissiyle hareket ederek Anadolu'ya geçmesine engel olabileceğini zannediyordu[55]. Bu nedenle son ana kadar Ankara'ya geçme niyetinden Ahmet Tevfik Paşa'ya söz etmedi. İstanbul'dan hareket ettikten birkaç gün sonra yazdırdığı bir mektupla ailesini bilgilendirdi[56]. Bacanağı Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin Ankara'ya geçme girişiminin Mustafa Kemal Paşa tarafından reddedilmesi[57] de kendisini oldukça düşündürüyordu. Dolayısıyla Ankara'ya geçmesi durumunda karşılaşması muhtemel sorunlara karşı Ekrem (Baydar) Bey'den[58] garanti istedi. Nihayet 1922 yılı başlarında Millî Mücadele'ye davet edilerek kendisine teminat verilmiş oldu. Ancak bu, tüm pürüzlerin bittiği anlamına gelmiyordu.

İsmail Hakkı Bey, sabahın çok erken saatlerinde Ankara'ya hareket etmek zorunda olduğu için bu durumdan evdeki hiç kimsenin haberdar olmasını istemiyordu. Bu nedenle gidişine günler kala, suni bir problem yaratıp eşi Ulviye Sultan'la odalarını ayırdığını hatıratında belirtmiştir[59]. Oysa kayınvalidesi Emine Nazikeda Kadın Efendi'ye yazdığı mektubundan aslında eşler arasındaki gerginliğin daha uzun süreli olduğu ve bu durumun İsmail Hakkı Bey'i Anadolu'ya geçme konusunda daha fazla cesaretlendirdiği

54 **A.g.e.**, s.304-305.
55 **A.g.e.**, s.442.
56 **TTK**, **TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 47.
57 İnan, a.g.m., s.131.
58 İstanbul'da 1876 yılında dünyaya gelen Ekrem Baydar, I. Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından esir edilerek Mısır'a gönderilmiş ve 1919 yılı sonlarında kurtulularak İstanbul'a dönmüştür. Bir süre sonra Harbiye Nezareti'ne bağlı Eğitim Dairesi'nde kısım şefliği görevine atanan Baydar, bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa ile dirsek teması kurarak Millî Mücadele hesabına çalışmaya başlamıştır. Felâh adı verilen gizli bir teşkilatın başına getirilerek özellikle silah, mühimmat ve nitelikli insan kaynağını gizli yollarla Anadolu'ya nakletmiştir. Bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ekrem Baydar, **Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı**, Haz. Sami Karaören, Destek Yayınevi, İstanbul 2010. İşgal sonrası İstanbul Emniyet Müdürlüğüne getirilen Ekrem Baydar, o dönem şehirde artış hâlindeki asayiş sorunlarının üstesinden büyük oranda gelmeyi başarmıştır. Söz konusu dönemle ilgili bilgi için de bk. Ekrem Baydar, **Atatürk'ün Emniyet Müdürü**, Haz. Orhan Erinç, Destek Yayınevi, İstanbul 2010.
59 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.442.

anlaşılmaktadır[60]. Her ne şekilde olursa olsun, ister bir kurgu isterse de siyasi görüş ayrılıklarına dayanan uzunca süren bir kırgınlık, Nişantaşı'ndaki konağında son günler İsmail Hakkı Bey'in planladığı gibi geçmiştir.

Bu süreçte, Ekrem Bey tarafından kendisine Adapazarlı koyun tüccarı Mustafa Ağa adıyla sahte bir kimlik çıkarılmış ve Adapazarı üzerinden Ankara'ya ulaşarak Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmesi talimatı verilmiştir[61]. İsmail Hakkı Bey, mürur tezkeresinin kendisine verilmesinin ardından 25 Ocak 1922 sabahı[62] Sadaret Başyaveri Yarbay Gümülcineli Hüseyin Hüsnü Bey ve hizmetlisi Cüce Şamil Bey'le birlikte İstanbul'dan ayrılmıştır. İzmit'te bir iki gün kaldıktan sonra 27 Ocak'ta buradan hareket ederek Adapazarı ve Beypazarı üzerinden 6 Şubat 1922'de Ankara'ya ulaşmayı başarmıştır[63]. Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Millî Mücadele'ye katılması iç ve dış basında da yankı yaratmıştır[64].

Her ne kadar kurtuluş mücadelesine katılma noktasında bir pürüzün bulunmadığına dair kendisine teminat verilmiş olsa da İsmail Hakkı Bey yine de Ankara'da kuşkulu gözlerle karşılanmaktan kurtulamadı. Millî Mücadele lideriyle yaptığı daha ilk görüşmede bu durum açıkça ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa, resmî olarak kabul etmek yerine, Kurmay Yüzbaşı Neşet Bey'in evinde gizli olarak kendisiyle görüşmeyi tercih etmişti. Üstelik İsmail Hakkı Bey'in konumu itibariyle sadece Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gelmiş olabileceğine ihtimal vermiyordu. Hâlbuki durum böyle değildi. İsmail Hakkı Bey, uzun süren görüşme sonrası Mustafa Kemal Paşa'yı zor da olsa ikna etmeyi başardı[65].

Müdafa-i Milliye Vekâleti başkanı Kazım (Özalp) Paşa'yla yaptığı ertesi günkü görüşmenin ardından da 9 Şubat 1922'de Ankara'da bulunan Sınıf-ı Muhtelife Zabitan Namzetleri Mektebi Tabiye Muallimliğine tayin edildi[66]. Ancak İsmail Hakkı Bey, masa başı olarak gördüğü bu göreve itiraz ederek ısrarla cephede aktif bir görev isteyince 20 Şubat 1922'de bu kez Batı Cephesi

60 **TTK**, **TP**, Kutu No: 18, Gömlek No: 33.
61 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.446.
62 İsmail Hakkı Okday, resmî kaynaklardan farklı olarak bu tarihi hatıratında 28 Ocak olarak belirtmiştir.
63 **TTK**, **TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 46; **TTK**, **TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 43; **ATASE**, **İSH 21**, Kutu No: 1707, Gömlek No: 181.
64 **TTK**, **TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 45.
65 Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.118-119.
66 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

emrine atandı[67]. Bunun üzerine Yarbay Gümülcineli Hüseyin Hüsnü Bey'le Ankara'dan hareket ederek Sivrihisar ve Çay üzerinden 23 Şubat'ta Akşehir'e geldi[68]. Burada da bir süvari alayı komutanlığı görevine getirilme isteği, uygun bir kadro bulunmadığı gerekçesiyle İsmet Paşa tarafından reddedildi. Bunun yerine geçici olarak Fahrettin (Altay) Paşa'nın emrindeki 5. Kolorduya gönderildi[69].

Ancak İsmail Hakkı Bey için yine değişen bir şey olmadı. Dinar bölgesinden Ilgın'a doğru hareket ederken şubat sonunda Şarkikaraağaç'ta konmaya geçen[70] 5. Süvari Kolordusu'nun komutanı Fahrettin (Altay) Paşa ile yaptığı görüşmede benzer bir muameleye maruz kaldı. Paşa, daha sonra uygun bir yere tayin edeceğini söylese de İsmail Hakkı Bey'e verdiği görevler savaş oyunlarında hakemlik yapmaktan öteye gitmedi. Doğal olarak bu durum kendisini fazlasıyla üzdü. Çünkü Anadolu'ya geçmesinin üzerinden haftalar geçmesine rağmen hâlâ bir cephe görevine getirilmemişti. Bu durumun kendisine duyulan kuşkulardan kaynaklandığına inanıyordu. Düşüncesinde haklı olduğu, bir askerî doktorun sadrazam oğlu ve padişah damadı olduğu için kendisine görev verilmediğini söylemesiyle teyit edilecekti[71].

Yaşadığı bu gelişmeler, İsmail Hakkı Bey'i hayal kırıklığına uğratmış ve Mustafa Kemal Paşa'yla yeniden görüşebilmenin yollarını aramaya başlamıştı. Nihayet birkaç hafta sonra Bolşevikler tarafından teçhiz edilen 5. Kolordu'nun durumunu görmek için Ilgın'da yapılan bir programda, Mustafa Kemal Paşa'ya durumunu arz etme şansı yakaladı. Millî Mücadele lideri, İsmail Hakkı Bey'e hak verse de bir sonraki gün bizzat kendisinin tertipleyeceği harp oyununa katılmasını da istedi. Böylelikle kendisinin askerî kabiliyetlerini görmüş olacaktı. Sonuçta, Mustafa Kemal Paşa'nın aklında hiçbir şüpheye yer kalmadı ve İsmet Paşa'dan, İsmail Hakkı Bey'i hemen münhal bir kadroya atamasını istedi[72].

---

67 İ.H. Okday, **a.g.e.**, s.451-452.

68 **TTK**, **TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 38.

69 Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.119.

70 **Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 1. Kitap Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.131-132.

71 **Aynı yer**.

72 Ertesi gün düzenlenen harp oyununda Türk ve Yunan ordularının durumunu tespit eden bir haritada Türk ordularının başkumandanlığı Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'e; Yunan ordularının başkumandanlığı ise bir albaya verilir. Dört saat süren bu harp oyunu sırasında Mustafa Kemal Paşa, yanlış bir taktik izlediğini düşündüğü İsmail Hakkı Bey'e emrini geri almasını ister. Bunun üzerine İsmail Hakkı Bey de doğru hareket ettiğini düşündüğünü bu

Bunun üzerine İsmail Hakkı Bey, 22 Nisan 1922'de ilk olarak 2. Ordu emrine verildi[73]. Bir hafta sonra da 16. Fırka (Tümen) kurmay başkanlığına atandı ve tümen komutanı Aşir Bey'in talimatı doğrultusunda harp harekâtıyla ilgili işlerden sorumlu oldu. Tümene bağlı üç kumandanlıkla bir şube de kendisine bağlandı[74]. Böylece Ankara hareketine katılmasından uzun bir süre sonra istediği cephe görevine atanmış oldu. Yeni görevine atanması dolayısıyla, Şehzade Abdürrahim Hayri, eski Hariciye nazırlarından Safa Bey ve Miralay Alaaddin Bey gibi bazı sivil ve askerî görevliler tarafından tebrik mektupları aldı. Şüphesiz bunlar, İsmail Hakkı Bey'in motivasyonunu olumlu etkilemiştir.

Bu süreçte Ahmet Tevfik Paşa ve kardeşi Ali Nuri Bey'le sık sık mektuplaşmayı sürdürmesi, İstanbul kaynaklı gelişmelerin İsmail Hakkı Bey'in zihnini bir şekilde meşgul etmesine de yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi Ulviye Sultan'la ilgili olanlardır. Daha önce de belirtildiği gibi iki isim 8 Kasım 1914'te resmen evlenmişti[75]. Bu evlilikte genel teamülün aksine boşanma hakkı sultana ait olduğu için, İsmail Hakkı Bey Anadolu'ya geçtikten sonra Ulviye Sultan boşanma sürecini başlatmıştı. Her ne kadar Büyük Taarruz hazırlıklarının sürdüğü dönemde yazdığı bir mektubunda Ulviye Sultan'ın girişimine güçlü argümanlarla karşı çıksa da[76] 19 Eylül 1922'de İsmail Hakkı Bey boşanmanın önüne geçemedi[77].

Böylesi şartlar altında İsmail Hakkı Bey, Millî Mücadele'nin sonuna kadar faaliyetlerini aralıksız sürdürmüş ve kırmızı şeritli iki İstiklal madalyasıyla taltif edilmiştir[78]. Bu süreçte çok istemesine rağmen başından geçenleri

nedenle de emri geri alamayacağını söyler ve Napolyon'un bir sözüne de atıf yapar. Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci kez çok zayiat verdiğini hatırlatması üzerine de İsmail Hakkı Okday, "Ziyanı yok; fakat harbi kazanıyorum" diye karşılık verir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ş. Okday, **a.g.e**., 1988, s.119-120.

73 **TTK**, **TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 34; Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

74 **TTK**, **TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 33.

75 **BEO**, 004320-323943-001-001.

76 **BOA**., **HSD**., **AF**., 6-116.

77 **BEO**, 004720-353992-001-001

78 İsmail Hakkı Bey, bu madalyalardan ilkini, Dumlupınar Muharebesi ve sonrasındaki düşmanı takip harekâtı sırasında gösterdiği yararlılıklardan dolayı 6 Kasım 1922 tarihinde almaya hak kazanmıştır. Bk. **TBMM Zabıt Ceridesi (ZC)**, Devre 1, C 24, İçtima 133, 6 Kasım 1922, s.392. ve TBMM arşivinden elde edilen ve Ek 8'de sunulan İsmail Hakkı Bey'in İstiklal Madalyası Beratı. İkinci madalyasını ise İstiklal Harbi'ndeki hizmetleri vesilesiyle Hariciye Vekâleti'nin 3 Mart 1929 tarih ve 60 280/193 numaralı tezkeresine bağlı olarak almıştır. Bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.

kitaplaştırma fırsatı bulamamış, hatıratının bir kısmı yeğeni Şefik Oktay vasıtasıyla aktarılmıştır. Bunlardan en çok dikkat çekeniyse General Trikopis'in 16. Tümen tarafından esir edilmesiyle ilgili İsmail Hakkı Bey'in öne sürdüğü aşağıdaki iddialarıdır:

> "Eylül'ün ilk günlerinde tümen kumandanımız Aşir Bey beni çağırdı ve Yunan Başkumandanının maiyeti ile birlikte tümenimizin istihkâm bölüğüne rastladığını ve buna teslim olduğunu, iyi Rumca bildiğimden gidip generalleri teslim almamı bana bildirdi. Yanıma bir müfreze asker alıp istihkâm bölüğümüzün olduğu yere vardığımda Yunan Başkumandanı Trikopis'i maiyeti ile birlikte yorgun ve bitkin bir halde buldum. Yunanlı kumandanlardan birinin doğum gününü tes'it etmek için karısı da karargâhına gelmiş ve o da Yunan ordularının bozgunu içine sürüklenmişti. Kadıncağız kendisine Rumca hitap ettiğimi duyunca boynuma sarıldı ve hüngür hüngür ağlamaya başladı. General Trikopis'in çok güzel bir köpeği vardı. Köpeği sevip ilgilendiğimi görünce artık meşgul olamayacağı gerekçesiyle bana verdi. Generallerle birlikte 16. Tümenin yolunu tuttuğumuz sırada üst dereceli bir subay büyükçe bir birlikle yolumuzu keserek esirleri zorla elimden aldı. Bana ise kala kala Trikopis'in köpeği kaldı[79]".

General Trikopis'in esaretiyle ilgili İsmail Hakkı Bey'in koleksiyonunda yer alan, biri 1922 yılından kalma[80] üç mektupta ileri sürülen argümanlar, Şefik Okday'ın naklettikleriyle uyum gösterir. Söz gelimi, 1950'nin ikinci yarısında Halit Akmansü ile yapılan bir röportaja gönderdiği tekzip yazısında İsmail Hakkı Okday, General Trikopis'i esir alan kişinin gerçekte 16. Fırka İstihkam Bölüğü komutanı Yüzbaşı Celal (Sorgunç) Bey olduğunu ve kendisine teslim ettiğini ileri sürmüştür[81]. Bu önemli olayın kahramanının kim olduğunun tartışıldığı bir başka köşe yazısına da aynı doğrultuda cevap vererek Trikopis'in Ahmet Çavuş ya da Halit Akmansü tarafından değil, Yüzbaşı Celal Bey tarafından esir alındığını belirtmiştir[82].

Üzerinden bir asırdan fazla süre geçmesine rağmen General Trikopis ve maiyetini gerçekte kimin esir aldığı hâlâ netlik kazanabilmiş değildir. Buna karşın güncel bir çalışmasında Selim Erdoğan'ın konuyla ilgili yaptığı kapsamlı analizlerden yola çıkarak bir değerlendirme yapabilmek

---

79 Ş. Okday, **a.g.e.**, 1988, s.121-122.
80 **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 13.
81 **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 19.
82 **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 18.

mümkündür. Erdoğan'a göre General Trikopis'in teslim olma kararının çok sayıda elçi subay vasıtasıyla muhtemelen birden fazla Türk birliğine ulaştırılması, bir kargaşaya yol açmıştır. Her ne kadar 5. Kafkas Tümeni ve 69. Alay'ın 1. Taburu bu birlikler arasında bir adım öne çıkmış olsa da harp cerideleri, kıta raporları ve coğrafi bulgular göz önüne alındığında General Trikopis'i esir alan birlik 5. Kafkas Tümeni olmalıdır[83].

Bu açıdan İsmail Hakkı Bey'in iddialarına bakıldığında ise, General Trikopis'in teslim olma talebinin kısa zamanda birden fazla Türk birliğine iletilmiş olma ihtimalini göz ardı etmiş olduğu söylenebilir. Bu nedenle kendilerinden sonra bölgeye gelen üst rütbeli bir komutan tarafından esirlerin elinden alındığı konusunda yakınır. Benzer şekilde 69. Alay 1. Tabur komutanı Yüzbaşı Nihat (Ok) Bey'in de esir protokolünü imzalamak üzere iki generali tabur emir subayıyla birlikte Uşak'ta bulunan 23. Tümen'e gönderdiğinde, 5. Kafkas Tümeni komutanlarından Yarbay Hopalı Ali Rıza Bey tarafından el konulduğunu belirtmesi[84] İsmail Hakkı Bey'in görüşünü destekler. Bu değerlendirmeler ışığında her ne kadar İsmail Hakkı Bey'in dönüm noktası niteliğindeki bu olaydaki rolünü saptayabilmek mümkün görünmese de 2 Eylül günü Kosur Vadisi'nde bulunan General Trikopis ve kolordusundan kalan birlikleri teslim alanlar arasında 16. Tümen de bulunuyordu.

Özetle İsmail Hakkı Bey, Millî Mücadele'ye iki bakımdan katkı sağlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 1919 Mayıs'ı ortalarından Londra Konferansı sonrasına kadar, İstanbul'da Millî Mücadele'yi destekleyen somut örnekler sergilemiştir. Bunun yanında, uzunca süre dirsek temasını sürdürdüğü Ankara hareketine 1922'nin ilk aylarında katılmış ve çok istediği cephe görevineyse nisan ayında atanmıştır. Her ne kadar oldukça geç denebilecek bir dönemde katılmış olsa da Millî Mücadele'ye önemli hizmetlerde bulunmuştur. Büyük Taarruz sırasında gösterdiği yararlılıklardan ötürü 1 Eylül 1922'den geçerli olmak üzere yarbaylığa terfi etmiş ve son rütbesi 13 Ocak 1923'te onaylanmıştır[85].

---

83 Selim Erdoğan, **İstiklal Vatanımda Bir Tek Düşman Kalmasın**, Kronik Kitap, 1. Baskı, Ankara 2022, s.67-68.

84 **Türk İstiklâl Harbi II. Cilt 6. Kısım 3. Kitap Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.77-78.

85 **TTK, TP**, Kutu No: 22, Gömlek No: 10. Ayrıca bk. Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

V. İsmail Hakkı Okday'ın İstihbarat Şubesindeki Faaliyetleri

Yarbaylığa terfi etmesinin ardından altı ay daha fiilî olarak askerlik hizmetini sürdüren İsmail Hakkı Bey, 18 Temmuz 1923'te önce İstanbul Neşriyat Müdürlüğü'nde memuriyete başlamış, 3 Eylül itibariyle ise Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlı İstihbarat Dairesi'ne atanmıştır[86]. Burada Romanya ve Rusya'nın siyasi, coğrafi ve askerî özeliklerini krokilerle destekleyerek açıklayan bir çalışmanın[87] yanında Afrika'yla ilgili bir eser[88] de kaleme alan İsmail Hakkı Bey, 29 Kasım 1925'te kendi isteğiyle askerlikten emekliye ayrılmıştır[89]. Bu süreçte kız kardeşi Naile'nin barsak hastalığına yakalanarak 1925 yılının Mayıs ayında vefat etmesi, ailesini maddi ve manevi açılardan oldukça zorlamış, bu durum ataşeliğe geçme konusunda kendisini teşvik edici gelişmelerden biri olmuştur.

VI. İsmail Hakkı Bey'in Diplomatik Faaliyetleri

VI.1. Anvers Başkonsolosluğu (1926)

Üniter bir devlet olarak 1831'de bağımsızlığını elde eden Belçika'yla Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkileri 1838 yılına dayansa da bu ülkenin önemli bir liman kenti olan Anvers'te Osmanlı şehbenderliğinin açılması 1840'ı bulmuştur[90]. Uluslararası deniz ticaretinin önemli bir kavşak noktasında bulunmasının yanında sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleriyle de dikkatleri çeken Anvers'teki diplomatik faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürmüştür. Diğer ülkelerdeki büyükelçilik ve konsolosluklarda olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin Anvers'teki diplomatik faaliyetleri de Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika teşkilatlanmasında bir temel olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Anvers'teki ilk diplomatik faaliyetlerine 1925 yılında İsmail Hulusi Bey'i konsolos tayin ederek başlamış ve yaklaşık iki yılın ardından bu göreve İsmail Hakkı Bey getirilmiştir[91]. İsmail Hakkı Bey'in Anvers'te yürüttüğü faaliyetler öncelikle siyasi, ekonomik, sosyal,

---

86 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Nasp Belgesi.

87 **TTK, TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 25.

88 İsmail Hakkı Okday, **Afrika'da Alam-i İslam Külliyatından Kamer Adaları 1**, Dersaadet Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1339 (1923).

89 Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in Tekaüt Belgesi.

90 Zeynep Bostan, **Modern Osmanlı Hariciyesinin İnşası ve II. Abdülhamit Döneminde Diplomasi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s.332.

91 **TTK, TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 25.

kültürel ve bilimsel gelişmelerin takip edilmesi ve raporlaştırılmasına dayanıyordu. Ayrıca burada yaşayan Türklerin vatandaşlıkla ilgili iş ve işlemlerini de yürütüyordu. Bunlar, nüfus cüzdanlarının dönüştürülmesinin yanında medeni hukukla ilgili çeşitli muamelelerdi ve özellikle 17 Şubat 1926'da İsviçre'den alınan Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle ortaya çıkan yeni durumlara ilişkin işlemlerde gözle görülür bir artış olmuştu[92]. Elbette bu türden iş ve işlemler, diğer büyükelçilik ya da konsolosluklar tarafından da yapılmaktaydı.

Ancak İsmail Hakkı Bey'in diğer konsoloslardan farklı yürüttüğü faaliyetleri de yok değildi. Söz gelimi Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik bakımdan gelişmesi için birçok girişimde bulunmuş ve 5 Temmuz 1928'de İktisat Vekâleti tarafından takdirnameyle ödüllendirilmiştir[93]. Eli kulağında olan küresel çaplı bir ekonomik kriz ve etkileri göz önüne alındığında, yakın geçmişi savaşlarla dolu olan henüz beş yıllık bir devlet için bu girişimlerin ifade ettiği önem ortadadır. Anvers'te yaklaşık iki yıl süren ilk diplomatik görevinin ardından İsmail Hakkı Bey, 23 Haziran 1928'de merkeze alınmıştır[94].

VI.2. Matbuat Umum Müdürlüğü Tercüme Şubesi Müdürlüğü (1929)

İsmail Hakkı Bey, merkez teşkilatına alınmasının ardından 7 Eylül 1929'da Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde kurulan Tercüme Şubesi Müdürlüğü'ne atanmıştır[95]. Dört yıl hizmet ettiği bu kurumda iç ve dış basında Türkiye hakkında yabancı dillerde kaleme alınan yazıları Türkçeye çevirerek ilgili bakanlıklarla paylaşan İsmail Hakkı Bey'e kritik çalışmaları dolayısıyla İktisat Vekâleti tarafından bir teşekkür yazısı gönderilmiştir[96].

Söz konusu süreçte İsmail Hakkı Bey, Tercüme Şubesi'ndeki memuriyetiyle ilgili bürokratik işlerle de uğraşmıştır. Dışişleri Bakanlığına sunduğu 25 Haziran 1930 tarihli dilekçesinde İstiklal Harbi ve sonrasındaki hizmetleriyle Umum Memurin Kanunu, Hariciye Vekâleti Memurin Kanunu ve Devlet Memurlarının Maaşatı kanunun ilgili maddelerine atfen terfi başvurusunda

92 **TTK, TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 40.
93 **TTK, TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.
94 **BCA**, 30-11-1-0 /40-18-10.
95 **TTK, TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.
96 **TTK, TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 2.

bulunmuştur[97]. Bunu, 26 Haziran 1932 tarihli ikinci başvurusu takip etse de[98] bir sonuç alamamıştır.

Askerlik hayatında olduğu gibi memuriyet hayatı sırasında da Ahmet Tevfik Paşa'yla sık sık mektuplaşmayı sürdüren İsmail Hakkı Bey gerek kişisel sorunlarının çözümünde gerekse mesleki kariyeri hakkında babasının deneyimlerinden hep yararlanmıştır. Ancak Ahmet Tevfik Paşa'nın 27 Mart 1932 tarihli mektubundan memuriyet meselesi hakkında baba-oğul arasında görüş ayrılıkları olduğu açıkça anlaşılır. İsmail Hakkı Bey'in yurt dışında yeniden konsolos olma fikrinin aksine son Osmanlı sadrazamı, oğlunun merkezî hükûmette bir görev almasının daha uygun olacağı görüşündedir. Onu bu düşünceye iten sebeplerden biri de İsmail Hakkı Bey'in yaşadığı ekonomik sorunlar olmalıdır[99].

VI.3. Moskova Başkonsolosluğu (1933)

Macaristan Başbakanı Gyula Gömbös'ün Balkan Antantı ile ilgili görüşmelerde bulunmak için 20 Ekim 1933'te başlayan ve beş gün süren Türkiye ziyaretinde mihmandarlık görevi sonrası[100] İsmail Hakkı Bey, Moskova Büyükelçiliği Konsolosluk Şubesi'ne müdür olarak atanmıştır. Ancak bir süre sonra çeşitli bürokratik sorunlarla karşılaşmış ve bunların çözümü için yoğun çaba harcamıştır.

Bunlardan ilki terfi ve kıdemle ilgili sorunlardı ve son birkaç yıldır çözmeye çalıştığı hâlde İsmail Hakkı Bey bir sonuç alamamıştı. Dışişleri Bakanlığına 1934 yılının Eylül ve Ekim aylarında iki kez daha başvursa da yine değişen bir şey olmadı. Protokole ilişkin olanlarsa Vasıf Bey'in Moskova Büyükelçiliğine atanmasının ardından baş göstermişti. Derece, kıdem ve unvan bakımından kendisinden çok geride olmasına rağmen başkâtip Nurettin Bey'in törenlerde İsmail Hakkı Bey'in önüne geçirilmek istenmesine itiraz etti. Ona göre, diğer ülkelerin aksine Sovyet hükûmeti müstakil bir konsolosluğa izin vermediği için ortaya çıkan bu sorunun başlıca iki çözümü bulunuyordu. Ya müsteşarlığa getirilmeli ya da başka bir ülkedeki elçilik veya konsolosluğa atanmalıydı. Müsteşar kadrosu boş olduğu için Sofya

97 **TTK, TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 20.
98 **TTK, TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 15.
99 **TTK, TP**, Kutu No: 21, Gömlek No: 5.
100 Macaristan Başbakanı, İsmail Hakkı Bey'in yaptığı mihmandarlık karşılığı bir hediye paketi hazırlatmış ve bu paket diplomatik bir kurye tarafından Moskova'da kendisine iletilmiştir. Bk. **TTK**, TP**,** Kutu No: 14, Gömlek No: 17.

Büyükelçiliği uygun olabilirdi[101]. Artık top, yeniden Dışişleri Bakanlığına geçmişti.

VI.4. Filibe Başkonsolosluğu (1935)

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkiler iki aşamalı gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın özerkliğini elde ettiği 18 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'ndan itibaren yaklaşık otuz yıl boyunca Osmanlı Devleti Bulgaristan'da yaşayan Türklerin hukukunu korumak ve siyasi varlığını sürdürmek için komiserlik adı altında diplomatik faaliyetler yürüttü. Bulgaristan'ın 5 Ekim 1908'de tam bağımsız bir ülke olmasından sonra ise iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler konsolosluklar tarafından yerine getirilmeye başladı. Bulgaristan'ın önemli şehirlerinden Filibe'de ise Baş Şehbenderlik kurumu diplomatik işlerin merkezinde bulunuyordu[102].

Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan'la diplomatik ilişkilerini yine bu çerçevede sürdürmüş ve kuruluşundan itibaren Filibe'ye konsoloslar atamıştır. Bu bağlamda 19 Kasım 1934'te yayımlanan bir kararname ile Filibe'ye Moskova Büyükelçiliği Konsolosluk Müdürü İsmail Hakkı Okday atanmıştır[103]. İsmail Hakkı Okday'ın daha önceki başvurularının bunda ne kadar etkili olduğu bilinmez ama sonuçta bu atamayla protokolle ilgili sorunlarının çözüldüğü de bir gerçekti. Ancak kıdem ve derecesiyle ilgili başvurularında hâlâ bir arpa boyu yol kat edememişti.

II. Dünya Savaşı öncesi gerginliklerin arttığı bir dönemde Türkiye Cumhuriyeti, özellikle çevre ülkelerdeki gelişmeleri daha yakından takip etmeye başlamıştır. Bu süreçte İsmail Hakkı Okday, çok hassas bir dönemden geçen Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri doğrudan ya da İstanbul Komutanlığı kanalıyla Genelkurmay Başkanlığına iletiyordu. Ayrıca Sovyet Kızıl Ordusu ile ilgili basına yansıyan haberleri de ilgili kurumlarla paylaşıyordu[104]. Bununla birlikte Başbakan İsmet İnönü ve beraberindekilerin 1937 yılının Mayıs ayında Belgrat'a düzenledikleri ziyaret dönüşünde

---

101 **TTK, TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 15.

102 Yasemin Zahide Erol, "Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 34, S 57, 2015, s.224-226.

103 **TTK, TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 16.

104 **TTK**, **TP**, Kutu No: 14, Gömlek No: 13.

Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın *Yug Gazetesi*'ne verdiği mülakatın tercümesini de Başbakanlığa göndermiştir[105].

Diplomatik açıdan sıradan olan görevlerinin dışında *Afyon Karahisar Gazeteleri*[106], *Adapazarı Gazeteleri*[107], *Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları*[108] ve *1911 Asir İsyanı*[109] başlıklı eserler de kaleme alan İsmail Hakkı Okday, Filibe Başkonsolosluğu sırasında 8 Ekim 1936'da babası Ahmet Tevfik Okday'ı kaybetmiş ve bu acı olaydan yedi ay sonra ise altıncı dereceden merkeze çekilmiştir[110].

VI.5. Bari Başkonsolosluğu (1938)

İsmail Hakkı Okday, yaklaşık bir buçuk yıl sürdürdüğü merkez teşkilatı görevinin ardından 24 Eylül 1938'de Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle İtalya'nın güney doğusu ve Adriyatik kıyısında bulunan Bari'ye altıncı dereceden konsolos olarak atanmıştır[111]. Bu süreç, bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün rahatsızlığının arttığı, diğer taraftan da II. Dünya Savaşı tehlikesinin iyiden iyiye hissedildiği kritik bir döneme rast gelmiştir.

Bu dönemde Almanya ve İtalya'nın dünyada yarattığı gerginlikler, Dışişleri Bakanlığına bağlı büyükelçi ve konsolos raporlarını Türkiye Cumhuriyeti açısından bir kat daha önemli hâle getirmiştir. Bu bağlamda İsmail Hakkı Okday, İtalya'nın bazı bölgelerinde çıkarılan ve oldukça geniş bir kullanım alanına sahip boksit kaynaklarını gösteren krokilerle alüminyum üretim istatistiklerini 24 Mart 1939'da Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'ne göndermiş, bu da enstitü yönetimi tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır[112]. Ayrıca konsolosluk görevinin son günlerinde İtalya ve Almanya'nın Trablusgarp ve Arnavutluk'taki artan askerî hareketliliğiyle ilgili Dışişleri Bakanlığına bir rapor sunmuştur[113]. Bu ve bunun gibi rutin

---

105 **BCA**, 30-10-0-0 / 243- 640- 21.
106 İsmail Hakkı Okday, **Afyonkarahisar Gazeteleri**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe 1937.
107 İsmail Hakkı Okday, **Adapazarı Gazeteleri**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe 1937.
108 İsmail Hakkı Okday, **Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe 1935.
109 İsmail Hakkı Okday, **1911 Asir İsyanı**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe 1936.
110 **BCA**, 30-11-1-0 / 112- 12- 11.
111 **BCA**, 30-11-1-0 / 124-33-6.
112 **TTK**, **TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 6.
113 **TTK**, **TP**, Kutu No: 14, Gömlek No: 19.

diplomatik faaliyetlerin dışında, Bari Konsolosluğu sırasında İsmail Hakkı Okday'ın uğraştığı birtakım kişisel sorunlar ve uğraşlar da bulunuyordu.

Her şeyden önce Ulviye Sultan'la evliliğinden dünyaya gelen kızı Hümeyra'nın Türk vatandaşlığına kabul edilmesiyle ilgili olağanüstü bir çaba sarf etmiştir. İsmail Hakkı Okday, 1922'nin Ocak ayında Millî Mücadele'ye katılmak için evinden ayrıldığında, kızı henüz beş yaşındaydı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) 3 Mart 1924'te kabul ettiği 431 sayılı kanunla[114] diğer hanedan mensuplarıyla birlikte vatandaşlıktan çıkarılarak Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmıştı. Ailesiyle birlikte ilk olarak Paris'e, ardından İtalya'nın San Remo kasabasına yerleşen küçük Hümeyra, dedesi Vahdettin'in 1926 yılında vefatı üzerineyse sırasıyla Güney Fransa'daki Manton kasabasına ve yaşadıkları ekonomik sorunlarına çare olabilir diye son olarak Mısır'a gitmişti. Bu arada İsmail Hakkı Okday, kızıyla mektuplaşmaları sayesinde olan bitenleri yakından takip ediyordu[115].

Her ne kadar baba-kız ayrılığı, İsmail Hakkı Okday'ın Moskova'daki görevi sırasında sona ermiş olsa da bu mutluluk tablosu uzun sürmemiştir. Hümeyra'nın eğitim hayatını sürdürebilmek ve annesini görebilmek için Mısır'a çok sık gidip gelmesi o dönemki istihbaratın dikkatinden kaçmamış ve bir kez daha sınır dışı edilmesine sebep olmuştu[116]. Bu durum genç yaştaki Hümeyra için çok acı verici olurken, İsmail Hakkı Okday için de kızının Türk vatandaşlığına alınmasını sağlama adına zorlu bir mücadelenin de başlangıcı olmuştur.

İsmail Hakkı Okday, kızının ikinci defa sınır dışı edilişinin üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra 28 Kasım 1938'de, İçişleri Bakanı Refik Saydam ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye birer mektup gönderdi. Her iki mektubunda da güçlü argümanlar ileri sürerek kızı Hümeyra'nın Türk vatandaşlığına kabul edilmesi için çırpınıp durmasına rağmen taleplerine bir cevap alamadı. Bunun üzerine kızıyla ilgili talebini 25 Şubat 1939'da dönemin Başbakanı Refik Saydam'a bir kez daha iletti. Nihayet TBMM'nin 5 Temmuz 1939'da kabul

114 **TBMM Zabıt Ceridesi (ZC)**, Devre 2, C 7, İçtima 2, 3 Mart 1924.
115 Cemil Koçak, **Geçmiş Ayrıntıda Gizlidir**, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012, s.137-140.
116 **A.g.e.**, s.141.

ettiği 3662 numaralı kanunla kızının Türk vatandaşlığına kabul edilmesini sağlamış oldu[117].

Böylece kafasındaki en önemli sorunu çözen İsmail Hakkı Okday için hayat kısa sürede normale dönmeye başladı. Artık hem işine daha sağlıklı odaklanabiliyor hem de uzun süredir hobi olarak yaptığı ancak bir süre ertelemek zorunda kaldığı pul koleksiyonerliğine[118] yeniden başlama fırsatı yakalamış oluyordu. Pulları ya bizzat kendisi topluyor ya da asker ve diplomat dostları vasıtasıyla temin ediyordu. Bunlardan biri de Harbiye Mektebi'nden arkadaşı, aynı zamanda Tokyo Büyükelçiliği de yapan Hüsrev Gerede idi[119].

VI.6. Basra Başkonsolosluğu (1940)

Bari'deki yaklaşık iki yıllık görevinin ardından 28 Haziran 1940 tarihli kararnameyle önce merkeze çekilen İsmail Hakkı Okday[120] ağustos ayındaki terfiinin[121] ardından da 17 Eylül 1940'ta Basra Konsolosluğuna atanmıştır[122]. Atamanın ardından gönderilen bir talimatnamede Irak ve Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerine vurgu yapılarak özellikle iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin geliştirilmesinin amaçlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca İsmail Hakkı Okday'ın sorumluluk bölgesinin Basra ve Amare olduğu ve burada yaşayan Türk vatandaşlarının her türlü menfaatlerini koruyup gözetmekle sorumlu olduğu belirtilmiştir[123]. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzasıyla gönderilen bu talimatnameden Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları aşma gayreti içinde olduğu anlaşılmaktadır.

VI.7. Viyana Başkonsolosluğu (1943)

II. Dünya Savaşı tehlikelerinden nispeten uzakta yürüttüğü Basra Başkonsolosluğu görevi sonrası İsmail Hakkı Okday, 20 Ağustos 1943 yılında bu kez tam da savaşın merkezinde yer alan başkentlerden Viyana'ya

---

117 **TTK, TP**, Kutu No: 17, Gömlek No: 28. Buna rağmen Hümeyra, Amerika'da evlendiği Halil Özbaş'la 1945 yılının ilk çeyreğinde Türkiye'ye ancak gelebilmiştir. Bk. Koçak, **a.g.e.**, s.145-146.

118 İsmail Hakkı Okday, asker ve diplomat olmasının yanında bir filatelist olarak da bilinmektedir. Bu konuda yazdığı **Postada Kullanılmış Osmanlı, Düyunu Umumiye Pulları** başlıklı özel bir kitabı olduğu gibi, topladığı pullara mezatlarda rastlamak da mümkündür.

119 **TTK**, **TP**, Kutu No: 12, Gömlek No: 2.

120 **BCA**, 30-11-1-0/139-20-2; **TTK**, **TP**, Kutu No: 14, Gömlek No: 20.

121 **TTK**, **TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 9.

122 **BCA**, 30-11-1-0/141-29-8; **TTK**, **TP**, Kutu No: 15, Gömlek No: 5.

123 **TTK**, **TP**, Kutu No: 14, Gömlek No: 28.

Başkonsolos olarak atanmıştır[124]. Her ne kadar bir subay olarak çok sayıda savaşa iştirak ettiği için olağanüstü koşullara aşina olsa da Viyana Başkonsolosluğunun onun en zor diplomatik görevi olduğuna şüphe yoktur.

Bu bağlamda, Başkonsolosluk görevine başladığı yılın sonlarına doğru diplomatik haberleşmenin yapılamadığı Berlin[125] ve bir sonraki yılın mart ayında Viyana'da yaşanan bombardımanlarla ilgili gelişmeleri[126] Dışişleri Bakanlığına rapor hâlinde iletmiştir. Söz konusu gelişmelerin diplomatik personellerin sağlıklı şekilde çalışmasını engellemesi üzerine Viyana'daki Türk görevliler 20 Eylül 1944'te önce Polonya'ya nakledilmiş[127] ardından da 25 Nisan 1945'te Türkiye'ye getirilmiştir[128]. Görüldüğü gibi İsmail Hakkı Okday, Viyana'daki Başkonsolosluk görevini küresel ölçekli savaşın gölgesinde yürütmeye çalışmıştır.

VI.8. Atina-Pire Başkonsolosluğu (1946)

İsmail Hakkı Okday'ın, Dışişleri Bakanlığındaki son diplomatik görevi, 29 Mart 1946 tarihinde atandığı Pire Başkonsolosluğu olmuştur[129]. II. Dünya Savaşı'nın ardından yeniden yapılanma çabalarının ve Soğuk Savaş'ın baskılarının arttığı dönemde çalışmalarını yürüten İsmail Hakkı Okday, bir yıllık görevinin ardından 13 Temmuz 1947'de emekliye ayrılmıştır. Annesi Afife Hanım'ı 1949 yılında kaybeden ve 1973 yılında Hariciye teşkilatına sunduğu katkılardan ötürü ödüle layık görülen[130] İsmail Hakkı Okday, 11 Ekim 1977 tarihinde 96 yaşında vefat etmiştir.

124 **BCA**, 506/42718-192919-31; **BCA**, 506/42718-192919-28.
125 Bu raporlardan ilki Türk vatandaşları ve elçilik binalarındaki taşınır taşınmazların durumu gibi oldukça ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bk. **DBTDA**, 501/34014-132450-33.
126 **DBTDA**, 506/42719-192920-141.
127 **DBTDA**, 540/44548-213766-13.
128 **BCA**, 30-11-1-0/174-10-17.
129 **BCA**, 30-11-1-0/182-1-2.
130 Dönemin Dışişleri Bakanı Ümit Haluk Bayülken tarafından İsmail Hakkı Okday'a 23 Aralık 1973'te Dışişleri Bakanlığı Anı ve Hizmet Şilti verilmiştir. Bk. **TTK**, **TP**, Kutu No: 14, Gömlek No: 14.

SONUÇ

İsmail Hakkı Okday'ın faaliyetlerinin ele alındığı bu çalışmada; kalıtımsal özelikler, aldığı eğitimler ve memuriyette geçirdiği süreler göz önüne alındığında askerî ve siyasi yönünün hemen hemen aynı düzeyde öne çıktığı görülmüştür. Yaklaşık 22 yıllık askerlik hayatına Yanya Savunmasında ilk kez cephe görevi alarak başlayan İsmail Hakkı Bey, I. Dünya Savaşı'nda farklı coğrafyalarda üç cephede mücadele ederek askerî deneyimlerini arttırmıştır. 1922'nin başlarında katıldığı Millî Mücadele'de son kurşun atılıncaya kadar 16. Tümen kurmay başkanı olarak cephelerde yer almış ve İstiklal Harbi'ne katkılarından ötürü iki madalyayla taltif edilmiştir. Askerlikten emekli olduktan sonra Hariciye Teşkilatına geçen İsmail Hakkı Bey, memuriyetinin 22 yıla yakın süren bu bölümündeyse Anvers, Moskova, Bari, Basra, Viyana ve Atina-Pire'de yürüttüğü Başkonsolosluk görevlerinin ardından 66 yaşında emekliye ayrılmıştır. Her ne kadar makalede askerî ve siyasi yönü kadar belirgin olmasa da pul koleksiyonerliği ve çok sayıda eseri kaleme alan entelektüel kişiliğiyle çağdaşlarından ayrılmıştır.

Millî Mücadele'ye kabul edilen tek hanedan üyesi olması, İsmail Hakkı Bey'in bir diğer ayırt edici özelliği olarak çalışmada göze çarpar. Bacanağı Ömer Faruk Efendi'nin birtakım gerekçelerle Ankara'ya kabul edilmemesi ve İnebolu'dan İstanbul'a dönmek zorunda kalması cesaretini kırmamış ve 1922 yılının başlarında Millî Mücadele'ye katılmıştır. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa, İsmet (İnönü) Paşa, Kâzım (Özalp) Paşa ve Fahrettin (Altay) Paşa gibi üst düzey komutanların, hanedan üyesi bir damat olması nedeniyle kuşkulu gözlerinden kurtulamayan İsmail Hakkı Bey, Millî Mücadele sonuna kadar 16. Tümen kurmay başkanlığı görevini yerine getirmiştir. Bu hizmeti, hanedan mensuplarının ülkeden sınır dışı edildikleri dönemde ailesinin Türkiye'de yaşamasına olanak sağladığı gibi, kızı Hümeyra'nın Türk vatandaşlığına kabul edilmesindeki en büyük etkenlerden biri olmuştur.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) | *This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Arı, Kemal, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Atay, Falih Rıfkı, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ, İstanbul 1998.

Bal, Rıdvan, **Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006.

Balkan Harbi Kronolojisi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983.

Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

Baycan Nusret, "Büyük Taarruz'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargâh Subayları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XIX, S 26, 1993, s.311-394.

Baydar Ekrem, **Atatürk'ün Emniyet Müdürü**, Haz. Orhan Erinç, Destek Yayınevi, İstanbul 2010.

Baydar Ekrem, **Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı**, Haz. Sami Karaören, Destek Yayınevi, İstanbul 2010.

Bostan Zeynep, **Modern Osmanlı Hariciyesinin İnşası ve II. Abdülhamit Döneminde Diplomasi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

Erdoğan, Selim, **İstiklal Vatanımda Bir Tek Düşman Kalmasın**, Kronik Kitap, 1. Baskı, Ankara 2022.

Erol, Yasemin Zahide, "Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 34, S 57, 2015, s.221-248.

İnan, Süleyman, "Son Osmanlı Damatlarının Millî Mücadele'yle İlişkileri", **Erdem**, S 61, 2011, s.103-146.

Koçak, Cemil, **Geçmiş Ayrıntıda Gizlidir**, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.

Koloğlu, Orhan, **Son Sadrazam Millî Mücadele Taraftarı Ahmet Tevfik Paşa**, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtlar ve Şehitlikleri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2007.

Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı belgelerinden Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Nasp Belgesi.

Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı belgelerinden Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Tekaüd Belgesi.

Okday, İsmail Hakkı, **Afrika'da Alem-i İslam Külliyatından Kamer Adaları 1**, Dersaadet Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1339 (1923).

Okday, İsmail Hakkı, **Ankara Vilayeti Gazete ve Mecmuaları**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe, 1935.

Okday, İsmail Hakkı, **1911 Asir İsyanı**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe, 1936.

Okday, İsmail Hakkı, **Adapazarı Gazeteleri**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe, 1937.

Okday, İsmail Hakkı, **Afyonkarahisar Gazeteleri**, Tefeyyüz Matbaası, Filibe, 1937.

Okday, İsmail Hakkı, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1975.

Okday, Şefik, **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Ata Ofset, İstanbul 1986.

Okday, Şefik, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor**, Sema Matbaacılık, İstanbul 1988.

Özkan, Ümit, **Millî Mücadele'de Kırım Türkler (1919-1922)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2022.

Rıdvan Bal, **Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2006, s.311-394.

TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 1, C 24, İçtima 133, 6 Kasım 1922.

TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 2, C 7, İçtima 2, 3 Mart 1924.

Türk Tarih Kurumu (TTK), Tevfik Paşa Koleksiyonu (TP), Kutu No: 12, Gömlek No: 2; Kutu No: 12, Gömlek No: 9; Kutu No: 12, Gömlek No: 18; Kutu No:12, Gömlek No:19; Kutu No: 12, Gömlek No: 21; Kutu No: 12, Gömlek No: 25; Kutu No: 14, Gömlek No: 14; Kutu No: 14, Gömlek No: 19; Kutu No: 14, Gömlek No: 20; Kutu No: 14, Gömlek No: 28; Kutu No: 15, Gömlek No: 14; Kutu No: 15, Gömlek No: 2; Kutu No: 15, Gömlek No: 5; Kutu No: 15, Gömlek No: 9; Kutu No: 15, Gömlek No: 15; Kutu No: 15, Gömlek No: 16; Kutu No: 15, Gömlek No: 20; Kutu No: 15, Gömlek No: 25; Kutu No: 17, Gömlek No: 28; Kutu No: 18, Gömlek No: 5; Kutu No: 18, Gömlek No: 33; Kutu No: 20, Gömlek No: 50; Kutu No: 21, Gömlek No: 5; Kutu No: 21, Gömlek No: 6; Kutu No: 21, Gömlek No: 15; Kutu No: 21, Gömlek No: 40; Kutu No: 22, Gömlek No: 10; Kutu No: 22, Gömlek No: 13; Kutu No: 22, Gömlek No: 18; Kutu No: 22, Gömlek No: 19; Kutu No: 22, Gömlek No: 33; Kutu No: 22, Gömlek No: 34; Kutu No: 22, Gömlek No: 38; Kutu No: 22, Gömlek No: 43; Kutu No: 22, Gömlek No: 45; Kutu No: 22, Gömlek No: 46; Kutu No: 22, Gömlek No: 47.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Arşivi, İstiklal Harbi Klasörü (İSH 21), Kutu No: 1707, Gömlek No: 181.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 / 243- 640- 21.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 / 112- 12- 11.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 / 124-33-6.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 /40-18-10.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/139-20-2.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/141-29-8.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 506/42718-192919-28.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 506/42718-192919-31.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babı Ali Evrak Odası (BEO), 2575/193054.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 2817/211272.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 004720-353992-001-001.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Askerî (İ.AS), 77/21.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Satın Alınan Evrak (HSD), Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (AFT), 6-116.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA), 501/34014-132450-33.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA), 506/42719-192920-141.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (DBTDA), 540/44548-213766-13.

Türk İstiklâl Harbi II. Cilt 6. Kısım 3. Kitap Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 1. Kitap Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Yıldırım Sinan, **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'ndan Günümüze Rütbe Terfi Sistemi**, T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

EKLER

Ek-1. Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Nasp Belgesi.

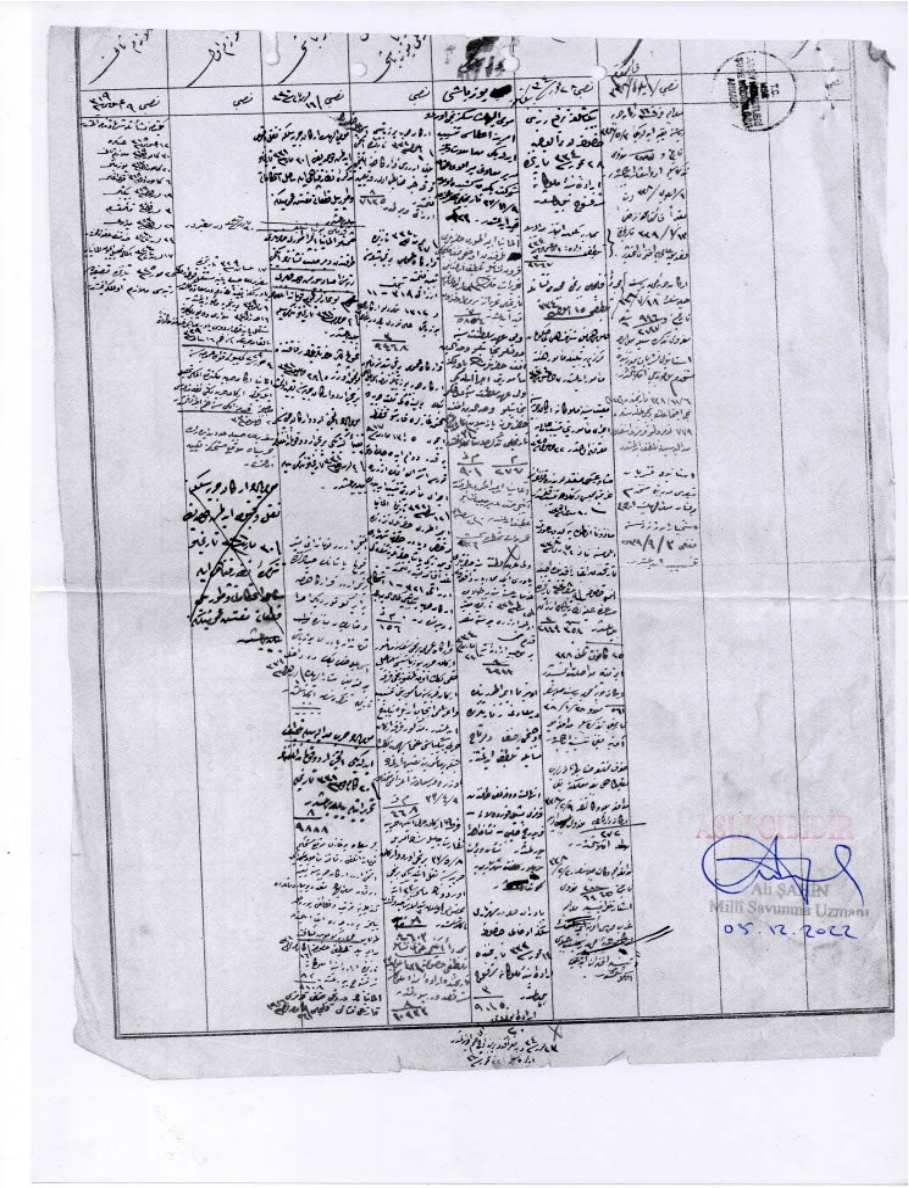

Ek-2. Millî Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 12 Aralık 2022 tarih ve E-92375898-595.04-1863307 sayılı Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Okday'ın Tekaüd Belgesi.

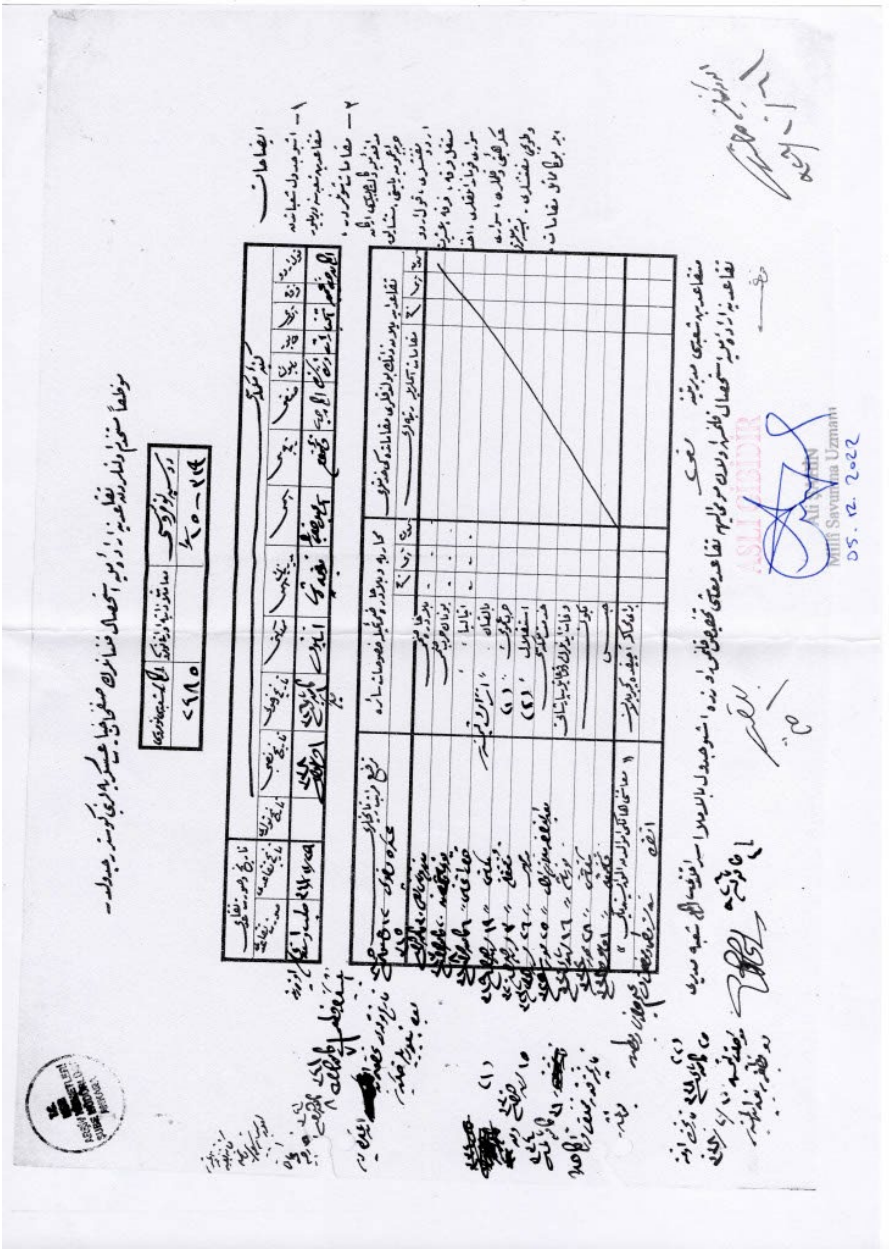

Ek-3. İsmail Hakkı Okday'ın sicil özeti, **TTK**, TP, Kutu No:21, Gömlek No: 6.

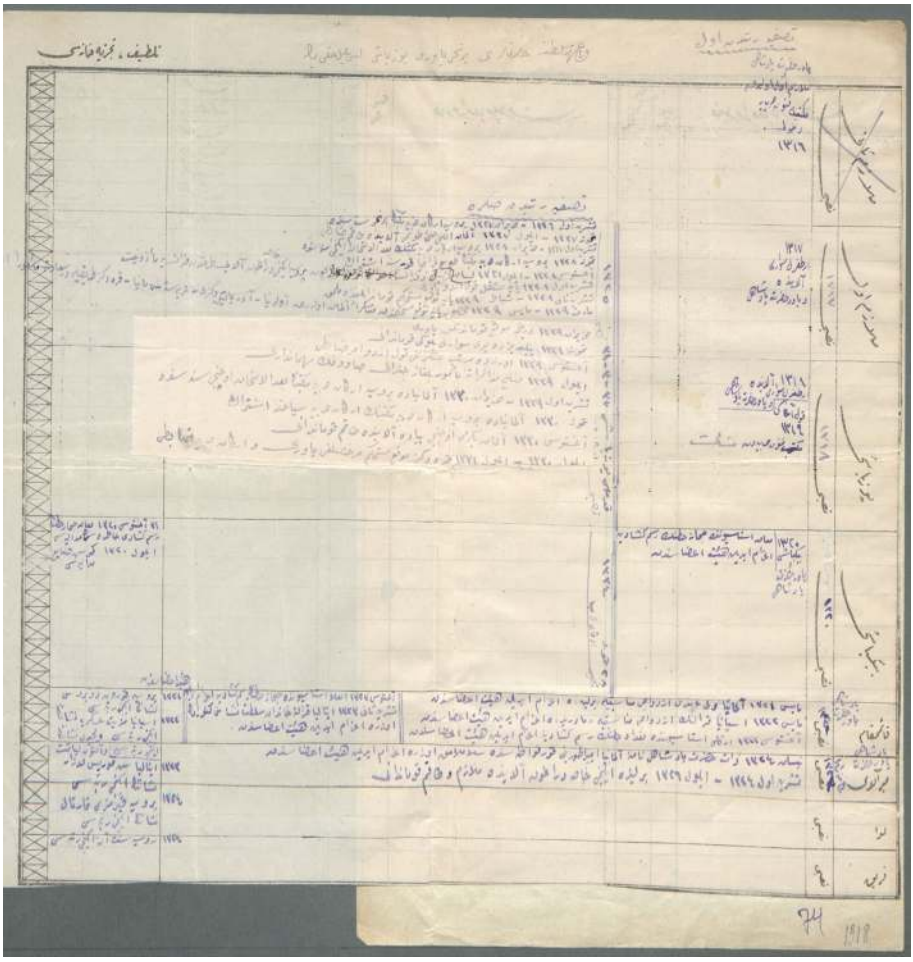

Ek-4. İsmail Hakkı Okday'ın hüviyet cüzdanı, **TTK**, TP, Kutu No:12, Gömlek No: 7.

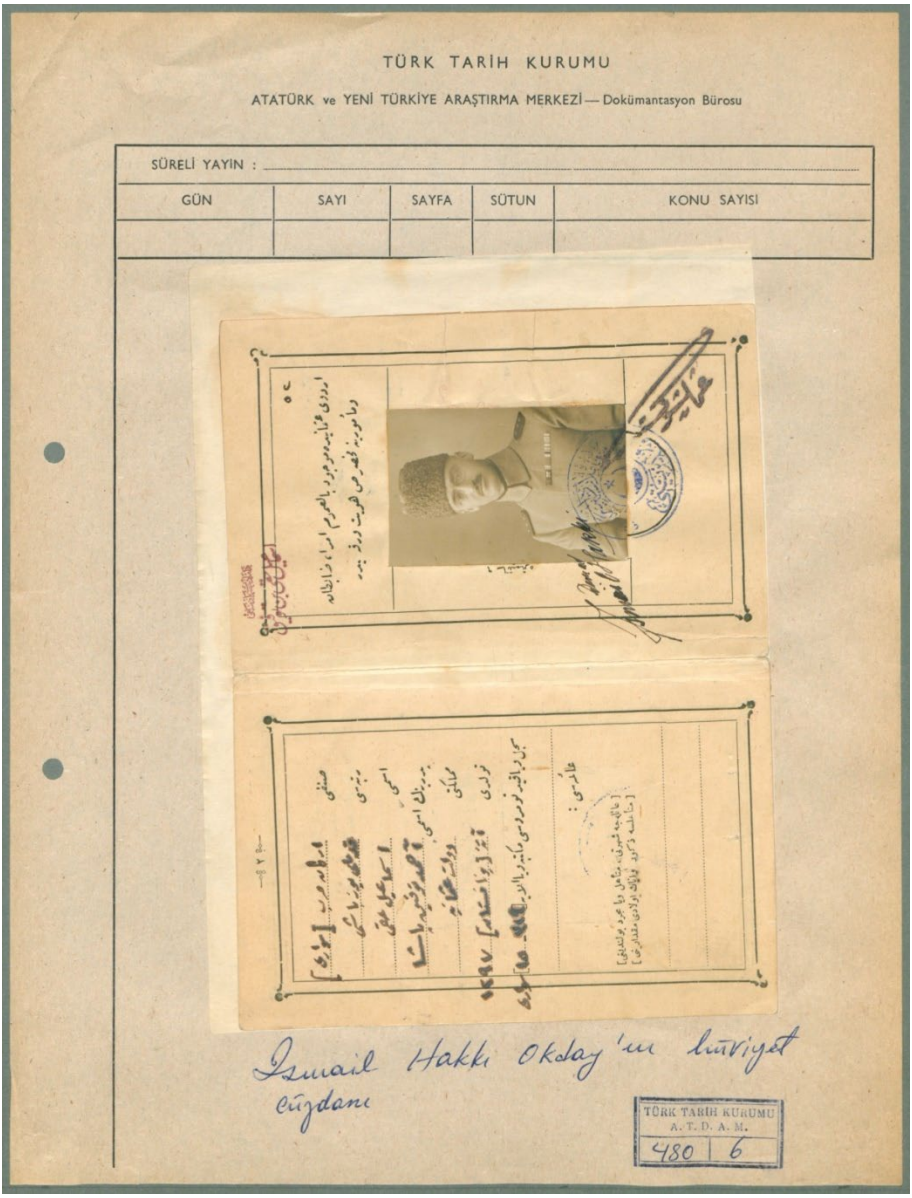

Ek-5. İsmail Hakkı Bey'in Harp Okulu diploması, **TTK**, TP, Kutu No:12, Gömlek No: 18.

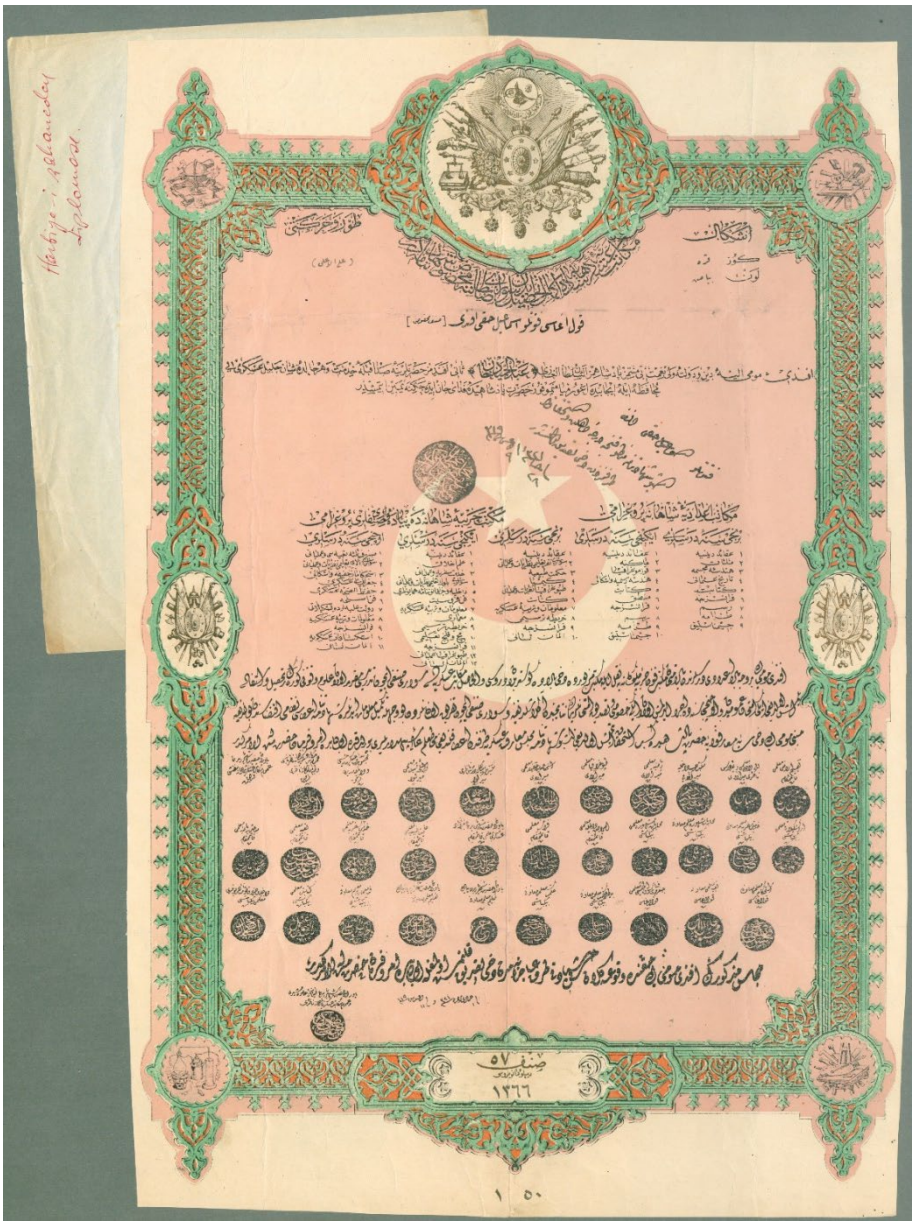

Ek-6. İsmail Hakkı Bey'in 16. Fırka Erkân-ı Harbiyesi'ne tayini, **TTK**, TP, Kutu No:22, Gömlek No: 33.

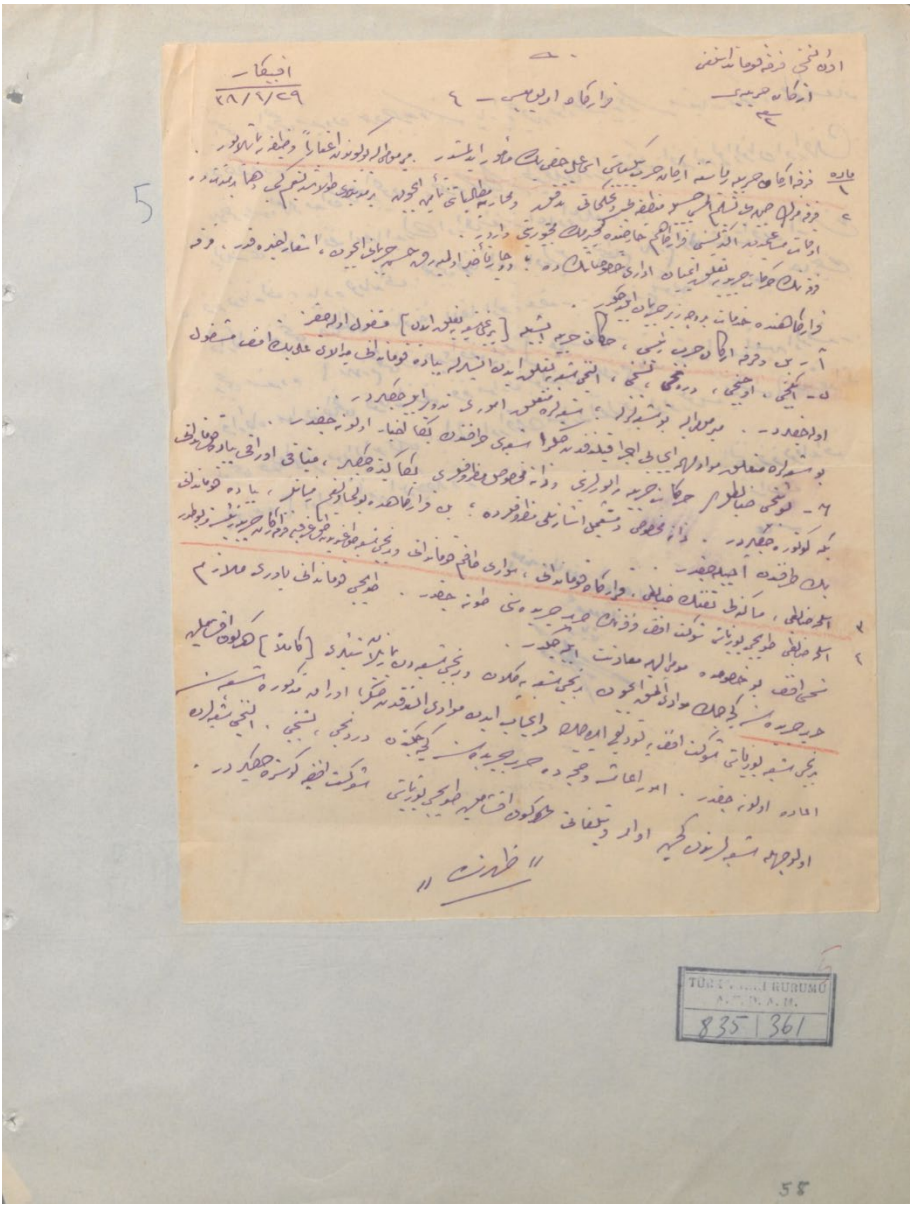

Ek-7. İsmail Hakkı Bey'in ordudan emekliye sevki, **TTK**, TP, Kutu No:12, Gömlek No: 8.

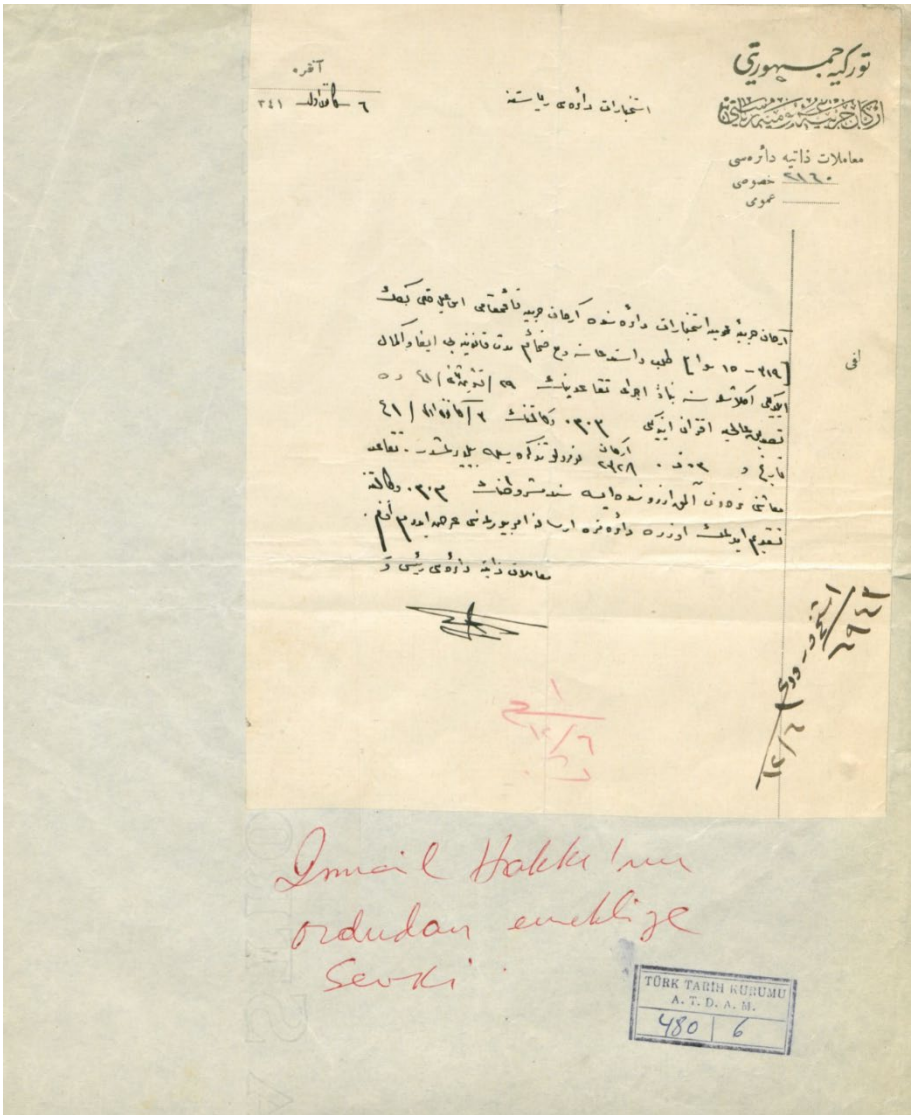

Ek-8. İsmail Hakkı Bey'in Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası Beratı. TBMM Arşivi'nden.

IMT	İMT
Rumuzu	T 15
Depo	B207
Kutu	-
Dosya	-
Gömlek	-
Sayfa	-
Adı	İsmail Hakkı Bey
Baba Ana Adı	Tevfik Paşa
Memleketi	Asitane
Doğum Tarihi	-
Kıtası/Rütbesi	Fırka 16 Erkan-ı Harbiye Reisi, Erkan-ı Harb Binbaşı
Milliyeti	
Cinsiyeti	Erkek
Madalya No	779
Şerit Rengi	Kırmızı
Karar No	310
Devre/Dönem	1
İçtima Yasama	3
Kabul Tarihi	06/11/1338
İçtima/Birleşim	133
Celse/Oturum	1
Veriliş Sebebi	Afyonkarahisar, Dumlupınar Muharebatında ve düşmanın takibatı esnasında asar-ı hamaset ve fedakari gösterdiğinden
Tarih	-
Konusu	-
Anahtar Kelime	Afyonkarahisar, Dumlupınar Muharebatı
Açıklama	Dosyası yoktur.